

A MAGYAR LÉGIÓ A *BRIGANTAGGIO* ELLENI HARCOKBAN*

Banditizmus és brigantaggio¹

A banditizmus már évszázadok óta ismert jelenség volt a mediterrán Európában: Spanyolországtól Korzikáig, Albániától Görögorszáig a banditák számottevő veszélyt jelentettek az államhatalomra, függetlenül annak politikai irányultságától és alkotmányos vagy kevésbé alkotmányos berendezkedésétől.² Észak-Itáliában mindig közvetlenül a háborúk vagy forradalmak után erősödött meg, különösen 1814–1816 és 1848–1850 között.³ Az 1850-es években az egymást követő kormányoknak sikerült visszaállítaniuk a törvényes hatalom monopóliumát, a modern állam kiépítéséhez szükséges előfeltételt. Ettől kezdve Észak- és Közép-Olaszországban a banditizmus leginkább határproblémaként maradt meg, különösen a Maremma-mocsarak vidékén és az Egyházi Állam északi határai mentén. Délen azonban 1860 előtt és után is más volt a helyzet.

A Bourbonok katonai potenciálja ellenére a nápolyi kormány sohasem tudta teljesen ellenőrzése alá vonni a vidéket. Bizonyos határokon belül a kormány megtűrte a banditákat, akik háborús vagy forradalmi időszakban értékes szövetségessé válhattak. Így volt ez 1799-ben, amikor ők alkották a jakobinusok elleni harcban igen hatékonyak bizonyuló paraszti sereg magvát. A Bourbon-dinasztia képtelen volt megszilárdítani a hatalmát: a felkelési kísérletekre az opportunisták engedelmények és a kemény elnyomás módszereivel válaszolt. A posztfeudális átmenet társadalmában ez a bizonytalanság vezetett el odáig, hogy a politika és a kriminalitás közötti határok elmosódtak, valamint sor került a népi elemek mozgósítására nemcsak a forradalmi, de az ellenforradalmi, reakciós oldalon is.

A déli banditizmusnak két fő összetevője volt: a kiterjedt bűnözés és az időről időre kitörő paraszti erőszak. Ezek egyrészt az államhatalom gyengeségéről vagy egyenesen hiányáról tanúskodtak, másrészt a földtulajdon és a munkafeltételek rendezetlenségéről árulkodtak a feudalizmus és a kapitalizmus határán nehezen egyensúlyozó

* A tanulmány a szerző „Polgárháború Dél-Olaszországban. A brigantaggio és a magyar légió” című, 2021-ben sikeresen megvédett akadémiai doktori disszertációjának néhány átdolgozott fejezete.

¹ A *brigantaggio* (szó szerint: rablás, útonállás) története immár klasszikusnak számító összefoglalását adja *Molfese* 1966., a pillanatnyilag elérhető legmodernebb feldolgozás pedig *Pinto* 2019.

² A mediterrán térségről lásd *Braudel* 1996. II. k. 773–795. o., a Balkánról és a Kárpát-medencéről *Gaşpariková – Putilov – Küllös – Szabó* 2002. A banditizmus kérdéséhez lásd még *Hobsbawm* 1974. és *Uő* 2002.

³ *Ciconte* 2011.

társadalomban. Mindezek a problémák az 1860. évi háború és forradalom következtében elmérgesedtek. Garibaldi⁴ elsöpörte a Bourbon-rendszert, de nem volt képes végrehajtani azokat a radikális reformokat, amelyeket tervezett és megígért. Amikor a vörösingesek helyére a csendőrök léptek, az olasz államhatalom csalódások sorát okozta: magasabb adók, sorkötelezettség, a földkérdés megoldatlansága, a konzervatív rend restaurációja. Ez elkésérítette a Bourbon-hű legitimistákat és kiábrándította a garibaldistákat, akik becsapva érezték magukat. A helyzetet csak elmérgesítette, hogy a kormány elidegenítette magától a városi középrétegeket, amikor a déli liberális és demokrata együttműködést preferáló katonai kormányzót, Enrico Cialdini tábornokot Alfonso La Marmora tábornokkal váltotta fel, aki a kemény kéz módszerét alkalmazta. Az elvakult, vad és kegyetlen elnyomás híve azt gondolta, hogy fegyverrel, börtönnel és tömeges kivégzésekkel megoldhat társadalmi és politikai problémákat.

Időközben a fegyveres felkelés lehetősége katonailag megvalósíthatóvá vált a felszóló Bourbon-hadsereget tömegesen elhagyó katonáknak köszönhetően, mivel sokan közülük ezzel reagáltak a piemonti hadifogolytáborokban elszennvedett embertelen bánásmódra. A felkelők bátorítást és támogatást kaptak a római száműzetésben élő Bourbon-udvartól. 1861 és 1865 között a *briganték* – vidéki rablók, Bourbon-párti legitimisták és elkéseredett parasztok közössége – azzal fenyegettek, hogy felforgatják az olasz államot, és hogy úgy bánnak a liberálisokkal, ahogy 1799-ben a sanfedisták⁵ a jakobinusokkal. A kormány keményen és brutálisan reagált, követve Cavour⁶ iránymutatását: egy arasznyi területet sem engedni, amíg a kormánynak többsége van a parlamentben és akár csak egyetlen zászlóalja a csatatéren. Valódi polgárháború dült, katonai bíraskodással, több mint százezer katona bevetésével, az eseményeket számtalan atrocitás és mészárlás kísérte mindkét fél oldaláról.⁷

Délen a hatalomgyakorlás jelentős részben a katonák kezébe került, akik különleges törvényekkel, ostromállapot bevezetésével és katonai bíróságok felállításával kívánták megoldani a súlyos helyzetet. Az elnyomó katonai apparátusban – a miniszterek hallgatólagos támogatásával – mind erősebbé vált a meggyőződés, hogy a *brigantaggio* felszámolásához át kell lépni a „törvényesség szűken vett kereteit”. Ez a hozzáállás okozta a fegyvertelenül elfogottak tömeges kivégzését, a *briganték* családtagjainak letartóztatását és önkényes – bírói ítélet nélküli – fogvatartását, továbbá azt, hogy

⁴ Giuseppe Garibaldi (Nizza, 1807 – Caprera, 1882) olasz szabadságharcos, az egyesített Olaszország egyik megeremtője. 1860 májusában vörösinges önkénteseivel, a híres marsalai ezerral – köztük több magyarral – Szicíliába hajózott, majd a sziget és Nápoly elfoglalása után a meghódított területeket átadta II. Viktor Emánuel szárd királynak.

⁵ A forradalmi Franciország által létrehozott nápolyi köztárság ellen a szent hit (*santa fede*) nevében, az egyház támogatásával felkelő parasztok és a hozzájuk csatlakozó banditák.

⁶ Camillo Benso di Cavour gróf (Torino, 1810 – Torino, 1861), olasz államférfi, az egyesített Olaszország egyik megeremtője. A Szárd Királyság utolsó, az Olasz Királyság első miniszterelnöke.

⁷ *Beales – Biagini* 2005. 210–213. o.

a *briganték* által elkövetett vad és erőszakos cselekményekre a lakosság megfélemlítése és a falvak felgyújtása volt a katonák válasza. Az állami szervek mindezt nem akadályozták meg, utólagos kritikát is csak a már végképp tarthatatlan helyzetekben fogalmaztak meg, a katonai erőszak elkövetői semmiféle büntetést sem kaptak, a hadsereg és az állam vezetői védelmükbe vették beosztottjaikat. Mindinkább elfogadottá vált, hogy bármit meg lehet tenni, csak nem szabad róla beszélni. Ez a kettősség beláthatatlan következményekkel járt az olasz állam számára. Az a tény, hogy hosszabb időszakon keresztül a katonákra hárult a rendfenntartás, annak a bizonyítéka, hogy az állam képtelen volt közvetítő szerepet játszani az egyes társadalmi rétegek között, nem volt alkalmas a különböző érdekek egyeztetésére. A közéletet visszaélések, a régi és új privilégiumok védelme, valamint az erőszakos cselekmények uralták. A magukat liberálisnak nevező vezetők tevékenységében egyre erősebben megjelentek az illiberális vonások és a gyarmatosító mentalitás. Ez utóbbi abban is megnyilvánult, hogy az állam nemcsak a katonákat, hanem a csendőröket, a prefektusokat és az egyéb hivatalnokokat is az északi tartományokból küldte Délre. A katonaság mellett ott találjuk az olasz nemzetőrséget is, amely – az összes hibája és gyengesége ellenére – a déli polgárság felfegyverzett képviselőjeként kivette részét a *brigantaggio* elleni háborúból. Az elnyomás tehát nem kizárólagosan az Északról érkezett katonák műve volt, hanem a felfegyverzett déliek is szembefordultak egykori honfitársaikkal. Olaszország megszületésének évtizedét tehát valójában háborúk sora jellemezte: háború Venetóért és Rómáért, polgárháború, amely az északi és a déli olaszokat állította szembe egymással, valamint a déliek háborúja más déliek ellen, birtokosok fellépése a földnélküli parasztok ellen.⁸

Egyértelmű, hogy az új állam elitje számára hatalmas kihívásnak bizonyult a félsziget különböző részeinek egyesítése. A sztereotípiák és az előítéletek – amelyeket tetézett a valódi helyzet csupán részleges ismerete – kiéleztek az Észak és Dél közötti, egyébként is valóban létező különbségeket, ami tovább erősítette a kételyt, hogy lehetséges-e a bevett gyakorlat, a megszokott törvények és normák szerint igazgatni, illetve ellenőrzés alatt tartani az ennyire eltérő hagyományokkal, kultúrával és történelmi tapasztalatokkal rendelkező területeket. Északi interpretáció szerint a „valódi”, egyesült Itáliára, vagyis Északra hárult a hálátlan, ám hazafias feladat, hogy a törvények következetes alkalmazásával kivezesse az évszázados rossz és korrupt kormányzás miatt tévútra jutott déli népeiséget a barbárság és a nyomor állapotából, valamint elhozza számukra az erkölcsi, gazdasági és társadalmi újjászületést, immár egy új állam keretei között. Délt veszélyes sebnek tekintették az állam testén, amely az ország többi részét is megfertőzheti, ezért hatásos kúrát javasoltak: az államigazgatás egységesítése mellett erős déli katonai jelenlét biztosítását kérték. A Bourbon-reakció, a garibaldista demokrata ellenzék és a *brigantaggio* volt a három legfőbb fenyegetés,

⁸ *Ciconte* 2018. 241–245. o.

amelyekkel szemben az államnak védekeznie kellett, és amelyek legitimizálták az erős kéz és a katonai kormányzás politikáját az új tartományokban.⁹

A meghódított és megszállt országként kezelt Dél a hagyományosan létező *brigantaggio* aktivizálódásával reagált. A *brigantaggio* egy összetett jelenség, amely egyesítette mindazokat, akiket a hatalomváltás téltenségre kárhoztatott: a Bourbon-hadsereg egykori katonáit, az eladósodott parasztokat, a munka nélkül maradt napszámosokat, vagyis általában a társadalom peremére szorult csoportokat, beleértve a köztörvényes bűnök elkövetése miatt bujkálókat, a katonai szolgálatot megtagadókat, de akár a kiugrott papokat is.

Ekkor a *brigantaggio* politikai jelleget is öltött az Egyházi Állam területén menedéket találó II. Ferenc királyhoz kötődő anyagi támogatás és legitimizmus okán: a detronizált nápoly–szicíliai uralkodó pénzt és fegyvereket küldött a jól szervezett bandáknak, amelyek – szükség esetén – átmeneti menedéket kaphattak a pápai állam területén az olasz hadsereggel vívott harcok közepette. Ugyanakkor szinte képtelenség elkülöníteni egymástól a lehetséges motivációkat: a legitimizmus, az adott társadalmi rend elleni felkelés, a haszonszerzés, a kalandvágy, az erőszak egyaránt szerepet játszottak abban, hogy valaki beállt egyik vagy másik erőszakos bandába. A népi hagyomány – elsősorban a népdalokon keresztül – mindenesetre romantikus képet örökített át a *brigantékról*, az „igaz ügy harcosairól”: II. Ferenc hú alattvalói, hithű katolikusok, akik a hatalombitorló kormányzat és az egyház üldözői ellen küzdenek, továbbá a szegények pártfogói a gazdagokkal, az északi megszállók cinkostársaival szemben. Ez utóbbi jelleg még inkább kidomborodik abban a hagyományban, amely a törvényen kívülieket valójában törvényen felülieknek tekintette: az igazság bajnokaiként visszaoesztják a szegényeknek a gazdagoktól elrabolt javakat. A „piemonti” hadsereg által foganatosított kíméletlen elnyomás nem tett különbséget a *briganték* és az új uraik ellen lázadó parasztok között. Cialdini altábornagy katonái minden parasztban potenciális *brigantét* láttak. Beindult a polgárháborúkra jellemző erőszakspirál: merényletek, lesből való támadások, felgyújtott települések, a polgári lakosság lemészárlása, kínzás, nemi erőszak, terror és ellenterror jellemezte a helyzetet.¹⁰

1861 őszére lezárult az országegyesítés után kibontakozó *brigantaggio* politikai szakasza. A nagy nyári felkelési kísérletek kudarcai miatt ugyanis az egykori Bourbon-monarchia vezető rétegei – legitimista nemesség, hadsereg tisztjei, vezető hivatalnokok, főpapok – elveszítették az általános népfelkeléssel véghezvihető restaurációba vetett reményüket, s helyzetük esetleges javulását valamennyien az egyesített Olaszország irányában kedvezőtlen európai politikától várták. A polgári eredetű reakciós csoportok lassan leváltak tehát a paraszti tömegek által fémjelzett mozgalomról. A *brigantaggio* a legitimista felkelés kudarca után is folytatódott, ami annak bizonyí-

⁹ Adorni 1997. 283–284. o.

¹⁰ Milza 2006. 674–675. o.

téka, hogy a jelenség mögött nem egyszerűen a Bourbonok visszatéréséről szőtt álmok álltak. Ettől kezdve a *brigantaggio* egyre kevésbé politikai, és mindinkább társadalmi jelleget öltött.

Ezzel egyidejűleg fokozatos változás állt be a felkelő bandák taktikájában is, nem függetlenül Cialdini tábornok kegyelmet nem ismerő, általános razziáitól. Az 1860 őszen és 1861 nyarán igen gyakori falu- és városlerohanások szinte teljesen megszűntek, a konfrontáció terepe a lakott területekről vidékre, az erdők és hegyek közé tevődött át. A felkelésből gerillaharc, vagyis igazi *brigantaggio* lett. A nagy összecsapások átadták helyüket számtalan kisebb epizódnak.¹¹

A magyar légió a brigantaggio ellen

A *brigantaggio* elleni harcokban aktívan és hatékonyan részt vettek annak a magyar légiónak¹² a katonái, amelyet még Giuseppe Garibaldi alapított Palermóban 1860 nyarán, és amely egyedüli katonai alakulatként túlélte a déli hadsereg feloszlását. Noha a légiót a Velence visszaszerzésére irányuló osztrákellenes fellépés szándéka, vagyis politikai célok miatt tartották meg, az olasz kormány a magyar katonákat a közrend fenntartására vette igénybe.

A légió ilyen jellegű alkalmazására két fázisban került sor: először 1861 tavasza és 1862 nyara között Campania, Basilicata és Puglia tartományokban, majd 1865 ősze és 1866 nyara között Abruzzo tartomány területén.

A Magyar Nemzeti Igazgatóság politikai felügyelete mellett a torinói hadügyminisztérium rendelkezett a légió felett, jóllehet az szervezetileg nem tartozott az olasz hadsereg keretei közé. A Nápoly melletti Nocerában elszállásolt légió – a nápolyi tartomány katonai parancsnokának rendelkezései alapján – az olasz állam rendfenntartó eszköze lett. A kezdetben még csak egy-egy vállalkozásra szorítkozó igénybevétel rendszeressé vált. A légió parancsnoka, Ihász Dániel ezredes folyamatos, de sikertelen küzdelmet folytatott a légió felaprózódásának megakadályozása érdekében. Az 1861–1862-ben körülbelül 1100–1200 főt számláló légió mintegy kétharmadát (700–800 katonát) folyamatosan kivezényelték, általában 15-20 településen szétosztva. 1865–1866-ban az akkor már alig több mint 400 magyar légios, ugyancsak szétforgácsolva erőit, 10-12 településen adott szolgálatot.¹³ A gerillaháborúnak megfelelően ugyanis kisebb akciók sorát hajtották végre, amelyekben nem annyira a létszám, mint inkább a személyes bátorság, a gyorsaság, a leleményesség, a fáradtságtűrő-képesség számított.

¹¹ Barra 1989. 93–94. o.

¹² A magyar légió történetéhez lásd Vigevano 1924. és Lukács 1986.

¹³ A légió létszáma folyamatosan csökkent, mivel az évek múlásával a magyar katonák egyre inkább elvesztették a magyar szabadságharc újraindíthatóságába vetett reményüket.

1. térkép: Dél-Itália 1860 táján (Nagy Béla)

Az első periódusban leginkább Amalfi, San Gregorio, Laviano, Siano, Rionero, Solofra, Ruvo, Potenza, Ripacandida, San Fele, Vaglio és Venosa környékén üldözték a *brigantékat*, a legjelentősebb és legemlékezetesebb összecsapás pedig az 1861. július 10-én lezajlott montefalcionei¹⁴ marad. A második periódusban Fara San Martino, Palombaro, Vasto, Lanciano, Atessa, Paglieta, Scerni, Bomba, Rivisondoli és Pescocostanzo vidékén tettek ki magukért a magyar katonák.

A nápolyi főparancsnokság a magyar légiót a potenzai székhelyű 16. hadosztály parancsnoka, Della Chiesa tábornok rendelkezésére bocsátotta, hogy a *brigantaggio* elleni harcban alkalmazza elsősorban Basilicata területén, de a magyar katonák a campaniai Salerno vidékén és Puglia egyes részein is teljesítettek szolgálatot. „Július 9-én [valójában 10-én – P. L.] volt a Legio élettörténetében mindig nevezetes, s az Avellinoi tartomány részéről emlékérmekkel örökített Montefalcione-i csata 4000 reactionarius ellen, ezt a Legio egyedül maga vívta fényes győzelemmel – értékelt Szűcs János őrnagy, a légio törzskari irodájának vezetője –, mi azt vonta maga után, hogy a Legióra többé nem a penészes garnisoni élet, hanem a reactio elnyomásával, s a rablók üldözésével összekötött fáradalmak vártak.”¹⁵

Ahogy a magyar légionisták *brigantaggio* elleni bevetései mind gyakoribbá váltak, a légio egyre nagyobb részét indították útnak távolabbi településekre. Az 1862. április 19-ei jelentés szerint a légio 1150 főnyi összlétszámából (65 tiszt és 1085 közlegény) 626-an voltak Nocerából kivezényelve (további 24 fő kórházban, 22 katona börtönben volt).¹⁶

	Összlétszám			Kivezényelttek száma		
	Tiszt	Közlegény	Összesen	Tiszt	Közlegény	Összesen
Parancsnokság	8	16	24	–	1	1
Tüzérség	8	126	134	2	24	26
Huszárság	16	259	275	10	195	205
Gyalogság	25	428	453	16	301	317
Vadászok	8	256	264	2	75	77
Összesen	65	1085	1150	30	596	626

1. táblázat: A Magyar Légio aktuálisan kivezényelt tagjainak adatai, 1862. április 19.

¹⁴ Erről lásd Pete 2017. 951–970. o.

¹⁵ Szűcs 24. o.

¹⁶ A légio létszámjelentése. Nocera, 1862. április 19. MNL OL Kossuth gyűjtemény II. S. 2.-382/b.

Alakulat	Hely	Tisztek	Legénység	Összesen
Parancsnokság	Nápoly	–	1	1
Tüzérség:	Nápoly	1	–	1
2. üteg	Potenza	1	24	25
Összesen		2	24	26
Huszárok:				
1. osztag	Salerno	4	58	62
	Golfo di Tarento	2	48	50
	Milano	–	1	1
2. osztag	Potenza	–	2	2
	Venosa	3	57	60
	Tursi	–	4	4
	Pisticchi	1	25	26
Összesen		10	195	205
Gyalogság:				
1. század	Felderítésen	3	62	65
2. század	Felderítésen	4	87	91
3. század	Eboli	3	85	88
4. század	Corbara	1	20	21
	Tramonti	1	20	21
	Angri	1	27	28
	Napoli	1	–	1
	Salerno	1	–	1
	Genova	1	–	1
Összesen		16	301	317
Vadászok:				
3. század	Palazzo	2	75	77
Mindösszesen		30	596	626

2. táblázat: A Magyar Légiónak alakulatainak kivezérlési helyei, 1862. április 19.

A magyar légiót tehát 1861 tavasza és 1862 nyara között vetették be először a *brigantaggio* ellen. A gerillaharcmodorból adódóan a légió története ebben az időszakban alapvetően az egyes alegységek története, amelyek számtalan kisebb-nagyobb összecsapásban vettek részt. Ezek közül elevenítünk fel néhányat, amelyekben megmutatkozott a magyar katonák kérlelhetetlensége, leleményessége és bátorsága, majd a továbbiakban a légionisták ambivalens helyzetével, illetve a légió tevékenységének ellentmondásos megítélésével foglalkozunk.

Kemény kézzel a brigantaggio támogatói ellen

A magyar katonák számára szinte napi rutinná vált a *brigantaggio* elleni küzdelem, és néhány hónap elteltével megfogalmazódott a kérdés: miért nem sikerült még felszámolni a bandákat?

Gelich Achill százados szerint ennek a lakosság magatartása volt az oka, amely élelemmel és lőszerrel látta el a gonosztevőket, értesítést küldött a járőrözésről, továbbá a reakciók is bátorították a banditákat. Ezt megakadályozandó Gelich az alábbi kiáltványt tette közzé:

„1. Tilos élelmiszert, lőszer, ruhát és bármi egyebet szállítani, ami a *briganték* számára hasznos lehet.

2. Az erdőkben és a legelőkön tartott összes állatot, elkobzás terhe mellett, kötelező a falvakba behajtani.

3. Tilos bemenni az erdőkbe, mivel a pásztorok, szénégetők, favágók stb. kémként szolgálnak a *briganték* számára, amennyiben tájékoztatást adnak a fegyveres erők elhelyezkedéséről és mozgásáról.”

Az 1. és a 3. pont megszegőinek a büntetése halál, másként ugyanis a százados nem látott esélyt a kitűzött cél elérésére. Véleménye szerint ezeket a rendelkezéseket minden településen ki kellene hirdetni, amelyek az erdők körzetében található, mivel a legutóbbi expedíció bebizonyította, hogy Ripacandidán kívül valamennyi településről jártak parasztok az erdőkben. Gelich leromboltatott minden szalmakunyhót és egyéb alkalmatosságot, ahol a *briganték* meghúzhatnák magukat.¹⁷

Sem éjjel, sem nappal nem hagyott nyugalmat a *brigantéknak*, az éjszakai harcok során pedig súlyos veszteségeket okozott nekik halottakban és sebesültekben egyaránt. Volt két fogoly *brigantéja*, akik kalauzként szolgáltak neki. Másik 19 elfogott bandita engedélyt kapott, hogy a nappal a családjuknál töltsék, éjszaka azonban, amikor a trombitász jelezte, egy őrzött helyen kellett aludniuk. Ily módon 19 személyt sikerült kivonni a *brigantaggio*ból. December 4-én a százados agyonlövötte Angelo Cecere pásztert, mert a *brigantéknak* kémkedett, 16-án pedig Antonio Leopoldit. Ez utóbbi önként ajánlkozott, hogy menlevéért cserébe sok gonosztevőt előállít, ehelyett azonban feltűzelte a *brigantékat*, hogy ne bízzanak a századosban, aki elfogja és lelöveti őket. Ezenkívül Leopoldi kenyeret vitt a banditáknak, s darabját egy piaszterért adta. Maga a lakosság is kérte, hogy a százados adjon engedélyt agyonlövetni azt a gyalázatos embert, aki köztudomásúlag még a saját anyját is megölte.

Gelich tudomására jutott továbbá, hogy Potenza városából 5000 doboz lőszer és 400 fáklyát juttattak el a *brigantéknak*, akik 1861 novemberében a Lagopesole körüli erdőkben kapták meg ezeket. Az információt két börtönben tartott *brigante*, Michele

¹⁷ Gelich Achill százados a 16. hadosztály parancsnokságának. Ripacandida, 1861. december 6. AUSSME G11, vol. XII: 1861, fasc. 28, pp. 1135–1137. Közli *Carteny* 2013. 227–228. o.

di Sabato és Donato Minetti árulta el, azt azonban ők sem tudták, ki küldte a szállítmányt. Gelich kérelmezte, hogy az említett két banditának hasznos szolgálataikért cserébe kíméljék meg az életét.¹⁸ December 19-én két újabb *brigante* adta fel magát: a ginestrai Rocco Giosue és a ripacandidai Donato Vacaro. Ez utóbbi átadott egy vontcsövű puskát 80 tölténnyel, amivel korábban gyilkosságokat követett el. Mivel Gelich százados lehetetlennek tartotta, hogy december 25-éig mindannyian feladják magukat, előnyösnek látta volna kitolni a határidőt, megvárva, hogy essen a hó és legyen hideg, ugyanis ez a két körülmény nagyban befolyásolja a banditák magatartását. Mindenesetre december 19-én, két elfogott *brigante* kalauzolásával, egy 40 fős különítménnyel Murge d'Agromonte felé indult. Hogy Carmine Crocco bandavezér kémjeit bizonytalanságban hagyja céljai felől, Rionerón keresztül Atellába vonult és ott is éjszakázott, és csak másnap reggel fél hatkor indult tovább a fent nevezett helyre. Hajnalban megerősítette az előőrsöt, majd elővigyázatosan behatolt az erdőbe. Hét óra felé puskalövéseket hallott, erre igyekezett utolérni az elővédet, amely már harcba bocsátkozott, és elfogott egy spanyol századost, Augustin Capdevilát. Az embereivel a *briganték* segítségére Basilicata tartományba érkező, majd az elszenvedett vereségek miatt elmenekülő José Borges spanyol tábornok honfitársa lehetett, aki minden bizonnyal eltévedt, és – valószínűleg kényszerből – Crocco bandájához csatlakozott. A többi bandita elmenekült, mert a közelben lévő pásztorok riasztották őket, bár bizonyos jelekből úgy tűnt, sebesültjeik is voltak. Elfogásának pillanatában Capdevila idegen dialektusban felkiáltott, hogy „Ó, ments meg, királynő” (*Ho salve regina*), majd a saját vallomásából kiderült, hogy spanyol, amit a magyarokkal lévő *briganték* is megerősítettek. Ez utóbbiak azt is hozzátették, hogy sebnek kell lennie a bal lábán, és valóban így volt. Mivel járni nem tudott és semmit sem volt hajlandó elmondani, Gelich százados ott helyben agyonlövötte. Capdevila holttestét átszállították Atellába, de senki sem ismerte fel mint helyi vagy környékbeli lakost. A helyszínen találtak egy lovat, több mint 70 darab kenyeret (formáját és minőségét tekintve Aviglianóból való), sajtot, babot, lisztet, konyhai eszközöket, 8 birkát, 7 köpenyt stb. Ebből is látható, hogy a közeli települések minden szükségességgel ellátták a *brigantékat*, és amíg a banditák nem éheztek, semmilyen eredményt sem lehetett elérni ellenük. Gelich azt javasolta tehát, hogy minden gyanús házat, különösen a *brigantékét*, helyezték őrizet alá, így szem előtt lesznek és onnan semmit sem tudnak küldeni az erdőbe.¹⁹ A központi utasítást meg sem várva, december 27-én Gelich a *briganték* vidéken lévő házaikhoz két-két őrszemet rendelt a következő utasításokkal:

¹⁸ Gelich Achill százados a 16. hadosztály parancsnokságának. Ripacandida, 1861. december 18. AUSSME G11, vol. XII: 1861, fasc. 28, pp. 1147–1148. Közli *Carteny* 2013. 232–233. o.

¹⁹ Gelich Achill százados a 16. hadosztály parancsnokságának. Ripacandida, 1861. december 22. AUSSME G11, vol. XII: 1861, fasc. 28, pp. 1161–1162. Közli *Carteny* 2013. 238–239. o., vö. *Cesari* 1920. 29–30. o. és *Di Fiore* 2017. 104. o.

„1. Az érintett családok kötelessége az őrszemek ellátása, számukra szállás biztosítása. 24 órás váltásban addig maradnak, amíg a bujkáló *brigante* fel nem adja magát.

2. Az őrszemek megakadályozzák, hogy a házból élelmiszert, ruhaneműt, lőszert és fegyvereket vigyenek ki.

3. Délután fél öt és másnap reggel nyolc óra között a *brigante* családjának egyetlen tagja sem léphet ki a házból.

4. Vész esetén az őrszemek mindent elpusztítanak a házban, felgyújtják, majd visszavonulnak.”

Hozzátette, hogy a 4. pontra az őrszemek védelmében van szükség, majd a lakoságnak kihirdette, hogy „naponta átkutatok bizonyos számú házat. Figyelmeztetem a tulajdonosokat és a lakosokat, hogy amennyiben bujkáló *brigantét* találok, nemcsak a *brigantét*, hanem a családfőt is agyonlövetem, fosztogatást engedélyezek a házban, végül felgyújtatom.”

Úgy tűnik, hogy Gelich kegyetlenséggel határos kemény fellépése meghozta a kívánt eredményeket, mert a *briganték* egyre nagyobb számban adták meg magukat. Feladta magát Francesco Rosinella, majd Angelo di Muro, akit tíz napon keresztül a százados szabadon maga mellett tartott, hogy a többi *brigante* is kedvet kapjon a megadáshoz.²⁰ Amikor Gennaro Mastantuono di Giuseppe feladta magát, Gelich százados kérte, hogy helyezték szabadlábra a feleségét, Antonia Varresét, aki az év októbere óta a rionerói börtönben ült, mivel ennivalót és ruhát hordott a férjének. „Ez a megkegyelmezés – jegyezte meg Gelich – ösztönzőleg hathatna a többi *brigantéra*, hogy feladják magukat.”²¹

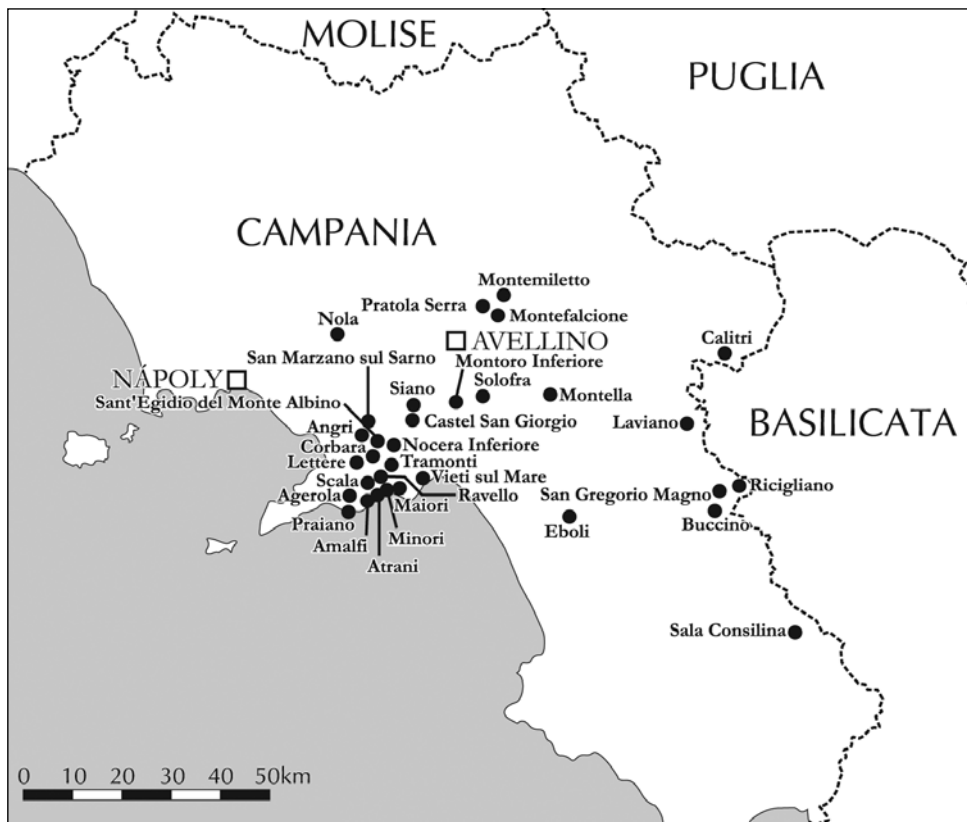
Miután Ripacandidában nyugodt volt a helyzet, 1862. január 31-én Gelich a századával San Felébe tette át a székhelyét.²² Itt ugyanazokat a rendszabályokat vezette be a lakosság számára, mint az előző év decemberében Ripacandidában. Miután megérkezett San Felébe, a *briganték* Lagopesoléba vonultak, vagy Ripacandida erdeiben rejtőztek el. Ennek következményeként ez a körzet is teljesen nyugodt volt. „Akárhova megyek is, elmenekülnek előlem” – panaszkodott Gelich.²³

²⁰ Gelich Achill százados a 16. hadosztály parancsnokságának. Ripacandida, 1861. december 29. AUSSME G11, vol. XII: 1861, fasc. 28, pp. 1180–1181. Közli *Carteny* 2013. 248–249. o.

²¹ Gelich Achill százados a 16. hadosztály parancsnokságának. Ripacandida, 1861. december 22. AUSSME G11, vol. XII: 1861, fasc. 28, pp. 1163. Közli *Carteny* 2013. 240. o.

²² A Párma-dandár 50. ezrede atellai különítményének őrnagy parancsnoka Della Chiesa tábornoknak, a 16. hadosztály parancsnokának (Potenza). Atella, 1862. február 3. AUSSME B34–7–3–21.

²³ Gelich Achill százados jelentése a 16. hadosztály parancsnokságának (Potenza). S. Fele, 1862. február 4. AUSSME B34–7–3–20.

2. térkép: A magyar légió tevékenysége Campania tartományban 1861–1862 folyamán (Nagy Béla)

Civilben a briganték nyomában

A *brigantaggio* elleni harc egyik legismertebb alakja Emilio Pallavicini di Priola tábornok volt, aki – a szokatlan, innovatív módszerek alkalmazásának is köszönhetően – hatékonyan vette fel a küzdelmet a bandák ellen. 1863. december 30-án kiadott rendeletében például bevezette a civilruhás szolgálatot: „Abból a célból, hogy olyan hírszerzőink legyenek, akik nem keltenek gyanút a briganték körében [...], szükséges, hogy minden század rendelkezzen három, parasztnak öltözött katonával; a megfelelő ruhákat a polgármesterektől kell kérni, akiknek kötelességük gondoskodni ezekről.”²⁴

A magyar légió egyik egysége már évekkel korábban alkalmazta ezt a trükköt, ráadásul sokkal merészebben. Tursi polgármestere 1862. február 1-jén levélben adta

²⁴ Comando generale della colonna di operazione nella provincia di Bari. Közli Tuccari 1985. 372–377. o.

3. térkép: A magyar légió tevékenysége Basilicata tartományban 1861–1862 folyamán (Nagy Béla)

hírül Adams Adolf századosnak, hogy Pisone mellett körülbelül száz *brigantét* láttak, akik azt mondták a velük találkozó öszvérhajcsároknak, hogy a tábornokukat várják Brindisiből, hogy aztán Tursiba menjenek. A polgármester azonnali segítséget kért az 1. gyalogoszázalraj 4. századával a basilicatai Sant’Arcangelóban állomásozó Adams Adolf századostól, aki 1862. február 2-án reggel egy polgári ruhát viselő magyar katonából álló különítményt indított oda, hogy lepjék meg az ellenséget.²⁵ Serbán Dániel hadnagy tehát 18, civilbe öltöztetett emberével a Sant’Arcangelótól 6 mérföldre keletre található hegyhez vonult. A hegy erdeihez érve a hadnagnak szerencséje volt, mert a kezei közé került egy Egidio Vigiano nevű castelsaraceni pásztor, aki a Sant’Arcangeló-i polgármester, Andrea Ferrara szolgálatában állt. Miután Serbán elhitette a pásztorral, hogy spanyol és Brindisiben szállt partra, az azonnal a barátjukká vált, majd őszintén elmondta, hogy bosszút akar állni a jelenlegi kormányon, mivel

²⁵ Adams Adolf százados (1. honvéd zászlóalj, 4. század) a 16. hadosztály parancsnokságának (Potenza). S. Arcangelo, 1862. február 2. AUSSME B34–7–3–18.

a castelsaracenói reakciós megmozdulások miatt bebörtönözték, tizenhárom hónapot szenvedett végig, és ráadásul száz dukát megfizetésére is kötelezték. Végül bevallotta, hogy a *briganték* számára kémkedik. Miután kifejezte, hogy mennyire örül a jó spanyolokkal való találkozásnak, Vigiano a fent említett Sant’Arcangeló-i polgármester majorságába vezette a csapatot, mondván: itt teljes biztonságban vannak nappal is, mivel Ferrara polgármester meghagyta az intézőjének, hogy a *briganték*at, akármikor is érkeznek, jól tartsa, szállásolja el és lássa el őket enivalóval. Amikor pedig Sant’Arcangelóból katonaság indul a *briganték* üldözésére, Ferrara úr meghagyása szerint az intézője azonnal figyelmezteti a *briganték*at, hogy még időben elmenekülhessenek, nehogy a katonák rájuk találjanak. A hadnagy a kémtól megtudta, hogy Tursiban Brancolasso báró minden körülmények között támogatta a *brigantagiót*, ezért ugyanezen a kémen keresztül Serbán levelet küldött Tursiba a nevezett bárónak. Ebben spanyol századosként kért tőle lőszert és enivalót, mivel annak teljesen híján voltak. A báró könnyeivel küszködve olvasta el a levelet, és így kiáltott fel: „Oh, szegény emberek!” Sajnálkozását fejezte ki, hogy pillanatnyilag nem tud segíteni, mert az egész település rajta tartja a szemét, ezért most csak két doboz szivart tud küldeni és gyújtót hozzá. Hozzátette ugyanakkor, hogy amikor majd lehetséges lesz, titokban minden szükséges dolgot elküld. Február 2-a éjszakáját a hadnagy a csapatával Ferrara polgármester majorságában töltötte. Az intéző mondta Serbánnak, hogy nem szükséges őrsemeket állítania, mivel ő maga őrködik majd a kapu előtt. 3-án reggel a csapat a hegy erdejébe indult Vigiano kém vezetésével, aki még hozzátette, hogy mindannyiukat ellátják élelemmel. Vigiano azt ígérte, hogy az erdőben lesznek a *briganték*, de nagy sajnálatukra nem találták őket. Ugyanezen a napon délután öt óra körül Szabó hadnagy érkezett szintén polgári ruhába öltözött 20 emberével a majorsághoz. Az intéző egy fiút küldött a hegyi erdőbe Serbánhoz, hogy értesítse a fegyveresek érkezéséről, akikről a polgármester embere nem tudta eldönteni, hogy katonák vagy *briganték* lehetnek. Ezután Szabó hadnagy – Ferrara intézőjének vezetésével – csatlakozott az erdőben Serbán hadnagyhoz. 3-án az éjszakát Serbán és Szabó egyesített csapatai a majorságban töltötték.

Vigiano kém említette Serbánnak, hogy szüksége lenne 10 emberre saját biztonsága érdekében, megtudta ugyanis, hogy a stiglianói különítmény Caprarico irányába vette az útját felderítés céljából. Ő Antonio Maro majorságához akart menni, hogy megtudja, hol vannak a *briganték*, ugyanis rá akarta őket venni, hogy csatlakozzanak Szabó és Serbán embereihez. Ez a Maro a banditák egy másik kéme volt, fivére pedig a *briganték* egyik főnöke. Este 10 órakor Serbán maga ment el a 18 emberével Maro házához. Megérkezésekor az új kémet Cozzo del Cervóba küldték, ahol általában mintegy 40 *brigante* tanyázott. Serbán viszont Vigianóval Pisonébe indult, ahol Maro híreit várták. Végül megérkezett Marótól a hír, hogy a 40 bandita a stiglianói csapat láttán elhagyta Cozzo del Corvót, s az Acri folyón átkelve 3-án reggel Policornóba indultak. Amikor Serbán megtudta ezt a hírt, embereivel és Vigiano kémmel Don

Cesare Donnaberna háza irányába indult, amely közel volt az Acri folyóhoz, és 4-én délután 2 órakor ért oda. A kém azt mondta, hogy jó lenne, ha Szabó egysége is megérkezne. Délután 4 órakor Serbán észrevette, hogy a folyó mentén a mozgó nemzetőrség különítménye közeledik egy kapitány parancsnoksága alatt. Miután a hadnagy bemutatkozott nekik, a kapitány is megerősítette, hogy a *briganték* Policorno felé indultak. 4-én este Szabó csatlakozott Serbánhoz a Donnaberna-házban, majd elmondta, hogy az intéző és a falu lakossága is felismerte őket, hogy nem *briganték*, hanem áruhás magyarok. Így tehát meghiúsult a terv, hogy Policornóba menjenek.

Serbán megkérdezte Vigiano kémét, hogy a Tursiba való Brancolasso bárón kívül vannak-e más jó urak, akik II. Ferenc szent ügyét felkarolják. Erre ő a következőket sorolta fel: Filippo Modarelli, Vito Consiglio, Giuseppe Antonio Brelio, mindhárman Colobraróból, valamint Cesare Donnaberna Sineséből. 5-én reggel a csapat elindult Donnaberna házától Sant’Arcangelo felé, ahová délután 3 órakor érkezett meg. Három egyént vittek magukkal: a már ismert Antonio Maro és Egidio Vigiano mellett a harmadik – Maro vallomása alapján – egy bizonyos Vincenzo Zanelli de Gregorio volt. Azt kérték Ferrara polgármestertől, hogy a három fogoly ellátását a település vállalja magára, ő azonban azt válaszolta, hogy mivel nem polgári, hanem katonai fogságban vannak, ezt nem teheti meg. Ugyanakkor nem is adhatták át őket a polgári hatóságoknak, mivel az itteni lakosság teljes harmóniában élt velük. Adams százados jelentése így zárult: „Azzal együtt is, hogy a század tagjai rengeteg megpróbáltatást szenvedtek el a hegyi menetelések során, ennek következtében megbetegedtek, minden órában készen állnak arra, hogy bármely területen felderítést hajtsanak végre. A század katonáinak készenléte, bátorsága és katonai hozzáállása minden dicséretet megérdemel.”²⁶

Huszárvirtus

1862. április 3-án fél 6-kor a Lioy fivérek értesítették a Venosában állomásozó 2. huszárszázadot, hogy két *brigante*, konkrétan a ripacandidai Tortora fivérek elraboltak két lovat a Venosától kétmérföldnyire fekvő tanyájukról. Az egység parancsnoka, Nyuly Mihály hadnagy azonnal 12 huszárt küldött oda, akik fél 8-kor sikertelen útjukról visszatérve megtudták, hogy a Tortora fivérek három másik banditával együtt Montemilone erdeje felé vették útjukat. Április 4-én éjfél után 2 órakor futár érkezett Lavellóból Venosa polgármesteréhez, aki elmondta, hogy a *briganték* – a Monte Carafa településen átélt kudarcuk után – Ofanto közelében tűntek fel. Azt akarta, hogy a venosai különítmény Montemilone erdőláncolatának Gaudiano nevű pontjára vonuljon. Amint megérkezett az értesítés a polgármestertől, Saverio Santosuosso *alias* Bito di Lavello, továbbá Vincenzo Caldano, Rocco Duino és Zaccaria Garipoli – mindhárman venosai

²⁶ Adams Adolf százados (1. honvéd zászlóalj, 4. század) a 16. hadosztály parancsnokságának (Potenza). S. Arcangelo, 1862. február 6. AUSSME B34–7–3–22.

erdőörök – kalauzolásával Nyuly hadnagy 35 huszárral és Dobozy Péter hadnaggal elindult, és reggel 8 órakor már a Forestellának nevezett erdőben voltak. Mivel itt semmi hírt sem kaptak, továbbmentek Gaudiano és Gaudianello Fortunato urak tanyáinak ellenőrzésére, ahol előző este a *briganték*at látták. Az itt őrködő lavellói erőktől megtudták, hogy a *briganték* átkeltek az Ofantón, és útjukat Cirillo di Brignola úr tanyája felé vették, amely a Capitanata területén volt. A magyarok azonnal az említett irányba siettek, és anélkül, hogy a *briganték* észrevették volna őket, főlétföldnyi távolságból meglátták a Cirillo másik, Pirillónak nevezett tanyája felé vonuló banditákat. A nyomukban haladva a magyarok egy völgy fölé jutottak, amelynek a másik kijáratánál ott voltak a *briganték*, akik a huszárokat észrevéve sietősen az ellenkező irányba indultak, hogy védelmet találjanak a Crocco parancsnoksága alatt álló 111 lovas és 16 gyalogos *brigante* között.

A helyzet nem volt kedvező, a lovasság nem tudott támadni, Nyuly ezért egy mindössze nyolcfős huszárkülönítmény élén indult a *briganték* ellen, amelyhez Dobozy hadnagy is csatlakozott. A nyolc huszár: Kelemen József őrmester, Kovács Károly őrmester, László Martin, Ferenczi János, Gyaponi István, Végh János, Lippert Vince huszárok és Barankó János trombitás. A többiek a síkságon maradtak, azt várva, hogy a kis létszámú csapat által megtámadott banditák elhagyják a pozíciójukat, ők azonban nem mozdultak, viszont élénken tüzeltek. A támadók ekkor megfutamodást színleltek, mire az ettől felbátorodott *briganték* a nyomukba eredtek, alkalmanként 70–80 lövést eleresztve. A menekülést színlelők a síkság irányába tartottak, és épp akkora távolságra igyekeztek jutni, ahonnan sikerrel indíthatnak rohamot. Amint elérkezett a megfelelőnek látszó pillanat, Nyuly visszafordította embereit, és mintegy száz lépés távolságról rohamot vezényelt. Alighogy megindult a roham, Nyuly lovát a homlokán és a szügyén találat érte, a hadnagy pedig a ló alá esett. Dobozy hadnagy azonnal átvette az egység parancsnokságát, a *briganték* közé vetette magát, s az sem állította meg, hogy egy golyó könnyebb sebesülést okozott a homlokán. Alig telt el öt perc, amikor Semsey Lipót közhuszár Nyuly hadnagyhoz egy lovat vezetett, amit Croccótól szerzett meg. Ennek a története a következő: amikor Kelemen látta, hogy Crocco kilőtt két golyót, rátámadt, de a banditavezér a kengyelben felállva puskatussal ütést mért rá. Kelemen üggyel-bajjal kivédte az ütést, és karddal azonnal csapást mért a *brigante* fejére. Ebben a pillanatban érkezett oda az említett Semsey Lipót, és csapásokat mért Crocco arcára és vállára, miközben Kelemen levágta a vezér egyik kezéről annak három ujját. Mikor Crocco kétségbeesett üvöltéssel leesett a lováról, az egész banda megrémült. A vezér lovát felszereléssel együtt elvitték és azonnal megkapta Nyuly hadnagy.

Dobozy Péter hadnagy rendkívüli bátorságról tett tanúbizonyságot: a *briganték* közé vetette magát, pisztolyával hármat leterített közülük, kardjával sokukat megsebesítette, hármójukat leszúrta, majd az utolsók között hagyta el a csatateret. Cserey, mivel átlőtték a combját és nem tudott a lovon ülni, gyalogosan szállt szembe táma-

dójával, akit megölt. Kovács Károly őrmestert sok *brigante* vette körül, de bátran védekezett, két támadót halálra szúrt kardjával. Tolnay János tizedes megölte Crocco asszonyát, akit sok *brigante* védelmezett, de mind megsebesült. Racsof Vilmos tizedes lovát is kilőtték alóla, de gyalogosan folytatta a rohamot és megölt két *brigantét*. Miután Semsey Lipót közhuszár elvitte Crocco lovát Nyuly hadnagynak, visszatért a harcba. Az említettekén kívül dicséretet kaptak a bravúrért, amivel Croccót kimozdították a pozíciójából: Varga Zsigmond tizedes, Kuncz Lajos közhuszár, Sárvári Vendel közhuszár, Szász Ferenc tizedes, Szinovits Lajos, Lőrincz János, Balló Mihály, Szörcey Vilmos, Menyhali János, Mark Battista és Trojcsán István közhuszárak.

A huszárak bátor rohamától az összes *brigante* hanyatt-homlok a völgyzorosba menekült, ahová a hely jellege miatt lehetőség volt követni őket. Rádásul a huszárak egy körülbelül 40 mérföldes, ügetésben végrehajtott menetelés után voltak, és a teljesen kimerült lovaik szinte használhatatlanná váltak. Miután a huszár csapat összegyűlt, Nyuly hadnagy Saverio Santosuossót öt huszár kíséretében a csatatérre küldte, hogy mérje fel a támadás eredményét. Mintegy 20 *brigante* holtan maradt, sokan súlyosan megsebesültek. A *briganték* lovai közül a huszárak négyet elfogtak, három elpusztult, sok pedig szétszaladt a vidéken. Rengeteg lő- és szűrőfegyver is hátramaradt. A magyar oldalról könnyebben megsebesült Dobozy hadnagy, Kelemen őrmester és Cserey. Három ló pusztult el a roham során, hét könnyebben megsebesült. Este a huszárak Lavellóba vonultak, majd másnap reggel az ott állomásozó luccai könnyűlovasok századosának parancsnoksága alatt visszatértek az összecsapás színhelyére, ahol megtudták, hogy a *briganték* hajnali négy óráig fáklyavilágnál szedték össze a halottakat és a sebesülteket. A holttestek valóban eltűntek, és ahogy később Venosában kiderült, egy mészégető kemencébe dobták őket.²⁷ Erről a huszárvirtusról Ihász ezredes is megemlékezett egyik beszámolójában, kiemelve a magyarok hatékonyságát az olasz hadsereg egyéb egységeihez képest: „...e csapatot[,] barátom[,] 400 Piemónsi nem merte volna megtámadni oly vakmerően[,] mint ez a kis csapat – innen van[,] hogy a Bulletin s hírlapokba nem azt mondták[,] hogy 33 huszárnak, hanem az összes Légiónak műve volt Crocco szétveretése...”²⁸

²⁷ Nyuly Mihály hadnagy a 62. gyalogezred 1. zászlóalj őrnagy parancsnokának (Rionero). Venosa, 1862. április 6. AUSSME B28–3–7–53.; Naplókivonat. Nocera, 1862. április 13. – május 14. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-393/b.; Az 1. huszárezred jelentése a dandárparancsnokságnak. HL Olaszországi Magyar Segélyszereg 1859–1863, 229. cs. 19/9.; Girczy őrnagy, a magyar légio ideiglenes parancsnokának felterjesztése ezüst vitézségi érem kitüntetésre. Nocera, 1862. június 22. AUSSME Studi particolari, Cartella 3, Busta 30.; Kitüntetési előterjesztések. AUSSME Studi particolari, Cartella 207. Gabinetto–1863–V–10.; Lukács 1971. 130–131. o.; Uő 1986. 94–96. o.; La Lucania 1862. április 10.; Del Zio 1903. 39–40. o.; Kunfy 1910. 24. o.

²⁸ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1862. április. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli Kun – Böhm 1957. 315. o.

Büszkeség és keserűség

A magyar légió a *brigantaggio* elleni harcban igencsak hatékony eszköznek bizonyult, büszkék is voltak teljesítményükre a magyar katonák, különösen a parancsnok. „Az mondhatom – írta Ihász ezredes 1861 júniusában, még a montefalcionei csata előtt –, hogy a Légió nélkül e vidék zavargó lakói már rég kitörtek volna, és nem kis kellemtelenséget okoznának az olasz kormányoknak, ki mellesleg szólva, kormányzói által igen ügyetlen működik.”²⁹ Elterjedt vélekedés volt, hogy a *brigantaggio* elleni harcban a magyar katona sokkal többet ér, mint a piemonti. „Nagyon hírlelték hogy elvisznek innét bennünket, de nem mernek, mert mi helettünk legalább is 5000 embert kell ide küldeni, nekünk a nevünk is már megfuttatja a rablókat” – írta Ihász.³⁰ Nem csak a parancsnoki elfogultság mondatta ezt vele, hiszen „a por nép maga annyira át van hatva a magyarság fölényétől, hogy nyíltan kimondja[,] miként 5 magyar többet ér[,] mint 15 piemonti [...] olyan helyre[,] ahová szükségeltetett egy piemonti század, 10 magyar untig elég.”³¹ Maga Kossuth is azt írta emlékirataiban, hogy egy-egy rablók által veszélyeztetett község „rimánkodva esdeklett Ihásznak, adjon nekik – egy huszárt! csak is egyetlen egyet, az tökéletesen elég az ő biztonságukra, mert oda ugyan a brigáns nem megyen, ahol magyar egyenruhát lát.”³²

Azt gondolhatnánk, hogy ez csak az egykori kormányzó túlzása; de nem, hiszen konkrét példákat ismerünk. Ihász egyik levelében ezt olvashatjuk: „Magok a jobb Napolitánusok azt a tanácsot adták Cialdini tábornoknak, hogy adjanak minden helységbe egy magyar honvédet, ezek képesek lesznek a csöndet fenn tartani, hanem az olasz tábornok az ilyesmit szégyenl csak hallani is, inkább áldoznak ezreket[,] mintsem a dicsőség másé legyen. Ez factum a mit most mondok, szemtanuja voltam: Egy faluba, mely a zsványoktól fenyegetve volt, 50 honvéd tanyázott, ezen csapat, parancsnokoktól egy nem várt rendeletet kapott azonnal egy más helységbe segítségére menni. A falu előjárói a csapat parancsnoknál rimánkodtak[,] hogy hadjon ottan legalább 4 magyart, de kérésének a tiszt nem engedhetett, – tehát a nép térdre borult s újra rimánkodott[,] hogy a két magyar beteg maradjasson ottan, hogy megvédhessék a falut; erre aztán a tiszt a két beteg mellett hagyott egy huszárt, s így a nép megnyu-

²⁹ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. június 22. MNL OL Tanárky-iratok II. 113. Közli *Tanárky* 1961. 386. o. Lásd még Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. június 20. körül. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 932. o.

³⁰ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. augusztus 14. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Bőhm* 1957. 319. o. Lásd még Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok II. 137. Közli *Tanárky* 1961. 393–394. o.

³¹ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 11. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-214. Naplókivonat. Nocera, 1861. augusztus 18. – szeptember 2. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-219.

³² *Kossuth* 1882. 102. o.

godva s a falu a pusztittástól meglón mentve, – ez oly igaz minthogy tiszta magyar ember vagyok.”³³

Ihász egy másik esetről is beszámolt: „Volt eset, p. o. Muro nevű helységben, hol a sok rimánkodás után egy huszárt hagyék, ki is ottan mint hadtérparancsnok réműlésbe tartotta személyében a vidéket.”³⁴

A magyar katonákat már-már a sebezhetetlenség mítosza vette körül: „A nép szájába itten mindenütt az áll, hogy a magyarokon sem lövés[,] sem vágás nem fog, – mert csodálatos hogy annyi ütközetben[,] a mennyiben a magyar Légio volt, más csapatokból már a fele elhullott volna s a magyarok közül még egy halott sincs, egypár könnyű sebesült az egész.”³⁵ Az olasz hivatalos szervek sem fukarkodtak a dicsérő szavakkal, mint azt Szűcs János őrnagy feljegyezte: „Egy éve, hogy a Legio egész kimerülésig küzd a rablók ellen, tetteit, bátorságát elismeri az olasz kormány, tömjénezi neki minden alakban, dicsérik, s bámulják az olasz katonai hatóságok.”³⁶

A magyar katonák hatékonyságáról közvetett bizonyítékok is tanúskodnak. A pápa és a Bourbon uralkodó nevében kiáltvány jelent meg, amely azt ajánlotta, hogy a piemonti olasz foglyokat küldjék haza, de a magyar légió katonáit, ha kézre kerülnek, „húzzák föl az út melletti legmagasabb fára”. „E nagy harag mutatja, hogy mily vitézek, és a banditákra nézve mily veszedelmesek a derék magyar fiúk” – kommentálta a hírt közlő lap.³⁷ Amikor a Rioneróban és Melfiben állomásozó két magyar század visszatért Salernóba, a banditák vérszemet kaptak. A rionerói előljáróság azonnal írt Della Chiesa tábornok hadosztályparancsnoknak, hogy küldje vissza a magyarokat. A tábornok, megharagudván, amiért a nép azt gondolja, hogy csakis magyarokkal győzhetnek, maga indult útnak egy zászlóalj olasszal, de végül mégiscsak vitt huszonöt huszárt és két ágyút, hogy a helyieket megnyugtassa.³⁸

A sikerek dacára a magyar katonák egyáltalán nem voltak elégedettek helyzetükkel. Ennek egyik oka az ellenség „minőségében” rejlett: „Legnagyobb része a Legionak a rablók ellen elcsigázó fáradalmak között küzdött; – küzdelmek, melyeknél az ellenség nem volt méltó a fegyverekhez; – gyilkos bandák, és rabló csordák kiirtásánál kellemtlenül esik teljesíteni a kötelességet; – küzdelmek, tusák, melyeknek természetében sok volt, mi leverőleg érintette a magyar kebelt.”³⁹

³³ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. szeptember 8. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 936. o.

³⁴ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok II. 137. Közli *Tanárky* 1961. 395. o.

³⁵ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. szeptember 8. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 936–937. o.

³⁶ *Szűcs* 28–29. o.

³⁷ *Hölgyfutár*, 1861. augusztus 3. 743. o.

³⁸ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. október 13. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-248.; Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok 137. Közli *Tanárky* 1961. 395. o.

³⁹ *Szűcs* 26. o.

Ihász is kitért a jelenségre: „...ideje is lesz már egyszer ettől a zsványvadászattól megszabadulni s seriozusabb ellenséggel szembeállni.”⁴⁰ Itt említhető egy szokatlan eset, amiről szintén Ihász számolt be: „A mi a legnevetésesebb[,] azt majd elfelejtém: a multkor egy század honvéd mintegy 300 [fős] rablóbandát megtámadott, de a zsványok nem várták lövésre a győzhetetlen honvédeket, – elordították magokat: »eviva le Ungaresi« [sic!] (Éljenek a magyarok) s nagy gyorsasággal odább álltak.”⁴¹

Az elégedetlenség másik fő oka a csalódás volt: „Azt sem hittük volna, hogy miután egy királyt trónjáról elkergettünk, egy másiknak pandurjai leszünk” – foglalta össze Rényi György, a magyar légió századosa.⁴² „Keserves feladat egy lelkes magyar csapatnak, ki egészen más ügyért szeretne életével áldozni” – írta Ihász⁴³, és nem nehez kitalálni, mire utalt: „ha lóra pattanok s rágondolok, dicső kis csapatomat a szent szabadság földére, az imádott honunkba hogy vezetem bé, egészen megifjodom”.⁴⁴ A magyaroknak erre a honvágyára épített az a cselvetés is, amelyet Nocerából való eltávolításukra eszeltek ki. Erről Ihász számolt be Kossuthnak: „Tegnap egy új csábitás módot talált ki a gaz Borbon vagy osztrák a magyar Legio részére. Egyszerre a laktanya falaira s utza szegleteire nagyszerű placatokat raggattak, annélkül hogy valaki észrevehette volna, melyben Garibaldit Pesten lenni állítja, s hogy nagy sikerrel működik. A Legionál ezen plakát nem csekély hatással volt, kész lett volna mindenki menni minden rend nélkül, no de már lecsillapodtak.”⁴⁵

A magyar katonák tehát arra készültek, hogy mihamarabb visszatérhessenek Magyarországra az újraindított szabadságharc hadseregének részeként, ezért igen nehezen viselték el, hogy az olasz hatóságok – „zsandárszerepre kárhozthatva” – Dél-Olaszországban a *briganték* ellen vessék be őket. Ihász azonban úgy látta, hogy a magyaroknak kötelezettségeik is vannak az olasz állammal szemben: „...hálával kell lennünk ily kormány irányában, ki nekünk ily kritikus körülmények közt nem csak menhelyet ad, de felfegyverez, felruház, s hágy bennünket szervezni béléltásunk szerint. Lobogonkon a magyar czimer, öltözetünk egészen magyar, vezény szavunk magyar, mit követelhetnénk mást, – háládatlanok volnánk, ha mind ezekért valami szolgálatot nem nyujtanánk neki.”⁴⁶

⁴⁰ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. november 2. MNL OL Tanárky-iratok II. 138. Közli *Tanárky* 1961. 397. o.

⁴¹ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. szeptember 8. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 937. o.

⁴² Rényi György Dunyov Istvánnak. Nocera, 1861. július 12. MNL OL Dunyov-iratok. R24-1. No. 112.

⁴³ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934. o.

⁴⁴ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok II. 137. Közli *Tanárky* 1961. 396. o.

⁴⁵ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 6. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-210/a.

⁴⁶ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934. o.

Csaknem egy évvel a *brigantaggio* elleni bevetés kezdete után, 1862 áprilisában Ihász ezredes barátjának, Tanárky Gyulának írt levelében kitűnően foglalta össze a légio sok ellentmondással terhelt helyzetét: csalódás és kötelesség, büszkeség és keserűség, dél-itáliai szolgálat és égető honvágy. „Mi, kedves Gyulám, a dolgok ugyanazon stádiumán állunk, ahol álltunk ezelőtt pár hóval, ami ti. a brigantaggiót illeti; a legiónáriusok még mindig ezzel az átkos munkával vannak elfoglalva, de hát mit lehet tenni, Olaszország ügye honunkéval oly szoros összefüggésben van, hogy mindaz, mit Olaszhonért teszünk, édes hazánk ügyében tettek tekinthető – megvallom, kedves Gyulám[,] büszke vagyok a testület fiaira, mert mindeddig a szeplőtlen magyar becsületet híven megőrizték, bátorságuk, katonai tartásuk mindenki előtt elismerve, csak nevelte becsét a magyar vitéznek, s biz Isten, jólesik lelkemnek, hogy ily nemes csapat parancsnoka vagyok. Igazán megvallva, én nem győzők bámulni, hogy dacára a sok intrigáknak, a sok látatlan kéz ármányszövéseinek[,] még a Légio existál – de existálni továbbra is csak úgy foghat, ha bennünket innét valahová felső Olaszhonba visznek, mert hiába, sok, ami sok – már majd egy éve hogy folytonosan a legterhesebb szolgálat vivői vagyunk, a rendes csapatokat már rég felváltották, csak mi vagyunk, kik könnyebbités helett mindég terhesebb munkák tevőivé válunk. Nem tudom, hogy a ti körötökbe olvastok-e néha az itteni dolgokról, ha igen, tudni fogod, hogy a magyar név elég arra, hogy a II. Francesco csapatait szétriassa, s alig van eset, hogy csatába is merjenek ereszkedni magyarjainkkal – s ha csatába ereszkednek, megveretésök bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$ –, ha mindjárt hatszoros nagyobb számmal vannak is. Egyszerűen mindenki bámulja katonáink bátorságát s ügyességét – kitüntetésekben s érdemjelek elnyerésében már számosan részesültek,⁴⁷ de hiába, mindnyájunknak fő óhajta még is csak oda vág, hogy hová hamarabb azon térre juthassunk, melyen szent ügyünk lobogója alatt küzdhessünk édes hazánk szabadságáért. – Adja az ég, hogy amint óhajtjuk, úgy legyen.”⁴⁸

Széttagoltság és mostoha körülmények szülte fegyelmetlenség

Ihász igyekezett megakadályozni a légio szétszórását a déli területeken, eredménytelenül. „Már ennyit csak ugyan nem érdemlettünk meg az Olasz Kormánytól, hogy zsványok hajhászásában így feloszlasson bennünket” – panaszkodott Kossuthnak.⁴⁹ A légio fenntartási költségeit vállaló olasz kormány azonban a maga szempontjából legoptimálisabb módon kívánta alkalmazni ezt a katonai alakulatot. Alessandro Della Rovere hadügyminiszter egyrészt hangsúlyozta, hogy a Cavour-kormány kizárólag

⁴⁷ Összesen 23 ezüst vitézségi érem és 95 dicséret került kiosztásra. *Cesari* 1920. 174. o.

⁴⁸ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1862. április 3. MNL OL Tanárky-iratok II. 146. Közli *Tanárky* 1961. 401–402. o.

⁴⁹ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 6. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-210/a.

politikai okokból tartotta meg a magyar légiót, másrészt annak a módját kereste, hogy lehetőleg a reguláris csapatok közé illesztve és a létszámkeretet meghatározva, továbbá jelentősebb „pénzkidobás” nélkül őrizték meg az alakulatot.⁵⁰ A katonai alkalmazás ráadásul eredményes ellenszernek tűnt a fásult, egyhangú garnizonéletbe kényszerült légionisták elégedetlenségével szemben is.⁵¹

Mivel a magyar légió a *brigantaggio* elleni harcban hatékony eszköznek bizonyult, egyre gyakrabban és egyre nagyobb számban vezényelték ki egységeit. „Én jelenleg Nocerában nem vagyok stabilis, perpetuum mobile lettem, a zsvány reactionáriusok Légiómat annyira igénybe veszik (sajnos), hogy folyvást úton vagyok inspicálni őket” – panaszkodott Ihász 1861. augusztus elején.⁵² „Alig érkezik meg egyik ki küldött csapatunk – olvasható a légió naplójának 1861. július 30-ai bejegyzésében –, már ismét mást kívánnak, a terhes helyi szolgálaton kívül még ily expedíciók is terhelnek, hol sok a fáradalom, de kevés a dicsőség.”⁵³ A magyarok eleinte azt gondolták, hogy a *brigantaggio* elleni harcban való igénybevételük csak átmeneti, esetleg néhány hétig tarthat: „Nincsen sem éjjelem[,] sem nappalom nyugott azok végett a gaz reactionárius rablók végett – fakadt ki Ihász –, többnyire öltözve fekszem le, s csak is nappal alhatom egy keveset, s akkor is ha a borzasztó forróság megengedi. Már vagy 3 hete majdnem minden nap verekszünk ezekkel a gaz Pápa és az ex király bérenczeivel, s nagyon csodálom[,] hogy a vitéz Legiómnak eszékbe nem jut[,] hogy nem ezen (szen)t cél, melyért kedves hazájokat, szent tűzhelyeket, s kedves családjokat elhagyták, – úgyessen kell vinnem[,] hogy ezen eszme ne [sic!] a Légio felbomlá(sát) ne idézze...”⁵⁴

A hetek után aztán már hónapokban kezdtek gondolkodni: „Itten Nocerában csak a szükséges garnisonszolgálat vagyon és hét ágyú néhány emberrel, s azonfölül vagy száz huszár, ló és fegyver nélkül. És ez így tart már egy hónapja. Félek, hogy ha még tovább is fog így tartani, és nem küldenek el innét bennünket, eszékbe jut a fiúknak, hogy ők szentebb célból hagyták el családi tűzhelyeket, mintsem hogy itten pandüroskodjanak.”⁵⁵

A hetek után tehát jöttek a hosszú hónapok, majd eltelt egy egész év, a helyzet azonban nem javult.⁵⁶ Hiába várták a megváltó hívó szót, hogy hazájukért küzdhes-

⁵⁰ Alessandro Della Rovere hadügyminiszter La Marmora tábornoknak. Torino, 1862. február 19. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.

⁵¹ Lukács 1986. 81–82. o.

⁵² Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. augusztus 5. MNL OL Tanárky-iratok II. 125. Közli *Tanárky* 1961. 390. o.

⁵³ Naplókivonat. Nocera, 1861. július 24. – augusztus 3. MNL OL Türr-iratok 53.

⁵⁴ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 933–934. o.

⁵⁵ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. augusztus 5. MNL OL Tanárky-iratok II. 125. Közli *Tanárky* 1961. 390–391. o.; Ugyanez a gondolat: Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 6. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-210/a. és Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. október 13. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-248.

⁵⁶ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. december 18. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-271.; Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. november 2. MNL OL Tanárky-iratok II. 138. Közli *Tanárky* 1961. 399. o. és *Szűcs* 25., 28–29. o.

senek: „A »most történik valami, pár hónap alatt háború lesz, nemsokára indulunk«, sok biztatás s a reá következő nem valóságok illetőleg csalódások mind megannyi éltető tápot nyújtott a tettek után oly buzgóan vágyó ifjúság türelmetlenségének” – írta Ihász 1862 tavaszán.⁵⁷ Ugyanebben az időszakban az is borzolta a magyarok kedélyét, hogy az olasz királyi csapatok – velük ellentétben – folyamatosan cserélődtek: „Ha még soká itt hagynak bennünket, akkor biz Isten felmondjuk szolgálatainkat, – de nem is csoda, a pimasz Pemoni Armádát már mind felváltották, csak minket akarnak itten elpusztítani, – már két derék tisztemet eltemettük s mennyi közharczost!”⁵⁸

A széttagoltság mellett a rossz, időnként csaknem elviselhetetlen körülmények is jelentősen növelték a magyar katonák elégedetlenségét, ami szinte folyamatosan fegyelmetlenséget szült soraikban. Pedig még az 1861. tavaszi válság sem ért véget nyomtalanul, amikor Ihász átvette a légió feletti parancsnokságot. „A huszárajaim, ha csak pajkosok volnának[,] megjárna – írta június közepén az ezredes –, de ökegyelmek garázdák is, büntetem őket, amúgy istentelenül, de lerázzák magokról, mint a pudlikutya a vizet. A gyalogság és a jágerok legrendesebbek. A tüzérek, hol a legnagyobb intelligencia van, legmegelégedetlenebbek, pedig olly szép két üteg, hogy dicsőség volna vélek a hazába bémenni. No, hanem csak türelem.”⁵⁹

Fegyelmi állapotuk „ingadozása” miatt még a következő év tavaszán is maga Ihász kezdeményezte a Basilicatába vezényelt magyar lovasság bizonyos egységeinek felváltását.⁶⁰

Túlkapások, kihágások később is történtek. 1862. április közepén a Nocerában állomásozó magyar vadászok parancsnokát vádolták azzal, hogy „barbár módon” bánt egy idős férfival és egy idős nővel,⁶¹ néhány héttel később pedig egy magyar tizedes került célkeresztbe „éjszakai rendzavarás” miatt. Ez utóbbi esettel kapcsolatban egymásnak ellentmondó beszámolók maradtak fenn, nem lehet pontosan megítélni bizonyos részleteket. Annyi biztosnak tűnik, hogy a május 3-áról 4-ére virradó éjszakai Eboliban Hamar Sándor, az 1. honvédszászlóalj 3. századának tizedese a városon átvonuló magyar lovasegység tagjaihoz társulva az éjszakába nyúlóan italozott. Amikor társai nyugovóra tértek, Hamar tizedes nem követte őket, hanem a körletén kívül maradt, és egész éjszaka járta a várost. Azzal vádolták, hogy részegen megzavarta

⁵⁷ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1862. május 21. MNL OL Tanárky-iratok II. 148. Közli *Tanárky* 1961. 404. o.

⁵⁸ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1862. április. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Böhm* 317. o. Ugyanerről lásd Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. március 23. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-340.

⁵⁹ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. június 22. MNL OL Tanárky-iratok II. 113. Közli *Tanárky* 1961. 386. o.

⁶⁰ Ihász Dániel ezredes a salernói hadosztályparancsnokságnak. Nocera, 1862. április 5. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.

⁶¹ A nápolyi főparancsnokság a salernói hadosztályparancsnoknak. Nápoly, 1862. április 17. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.

a település nyugalmát, miközben nők után kutatott. Hajnalban, állítólag, inzultált egy nőt, aki a férjével együtt volt. Ez utóbbi nem tűrte a magyar katona viselkedését, mire verekedésre került sor. Hamar ekkor előkapta bajonettjét, és könnyebben megsebesítette a férfit, aki a közeli Szent Antal-kolostor templomába menekült. Hamar bajonettel a kezében utanaszaladt, átkutatta az egész templomot, de végül úgy távozott, hogy senkiben nem tett kárt.⁶² Hamar tizedes nem tagadta, hogy a magyar huszárokkal mulatott egy kocsmában, majd a Vitolo kávézóban borozott hajnali négy óráig. Ekkor Málnásy Antal közlegénnyel visszaindultak a körletükbe. Málnásy nyugovóra tért, de Hamar még elment sétálni a kolostor környékére. Elmondása szerint éppen csak néhány lépést tett meg, amikor észrevett egy nőt, aki a földön ülve sírt. Kérdésére válaszolva a nő elmondta, hogy tovább kellene mennie, de azon a környéken, ahová tart, olyan emberek vannak, akiktől fél. Erre Hamar felajánlotta, hogy elkíséri. Alig haladtak néhány métert, amikor három férfi lépett eléjük és a tizedesre támadtak. Hamar késlekedés nélkül kirántotta bajonettjét és ellentámadásba ment át. Egyikőjüket elkapta, a másik kettő viszont a közeli templomba menekült, ahová bár üldözte őket, nem talált rájuk. A tizedes még hozzátette, hogy a nemzetőrség letartóztatta a három férfit, mivel azzal gyanúsítják őket, hogy *briganték*.⁶³ A századparancsnok, Zsolnay Gyula hadnagy egyébként minden tekintetben kedvező véleményt adott Hamar tizedes általános magaviseletéről, amit egyenesen példaértékűnek nevezett.⁶⁴

A túlzásba vitt italozás egyébként többször okozott problémákat a magyar katonák és a helyi lakosság között. Sant’Arcangelo, Avigliano és Rionero polgármesterei egyaránt a magyar egységek elvezénylését kérték településükről, mivel a katonák gyakran részek voltak, megzavarták a közrendet, családokat zaklattak.⁶⁵ 1862 májusában a venosai polgármester arra panaszkodott, hogy a néhány nappal korábban érkezett magyarok „nem túl civilizált módon viselkednek” a település lakóival szemben. Ráadásul követelőznek, olyan dolgokra tartanak igényt, ami nem is járna nekik: ágyakat akarnak ágyneművel együtt 55 személyre, szolgálkat a körletükbe és az istállókba, világítást több szobába, bőséges szalmát és hasonlót. A település ezeket nem tudja teljesíteni, és nem hajlandó elviselni az inzultusokat.⁶⁶ Ugyanebben a hónapban, 13-án

⁶² A Casale-dandárhoz tartozó 12. gyalogezred eboli különítményének parancsnoka a salernói 16. hadosztály parancsnokának. Eboli, 1862. május 5. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.; Serafino da Polla gvérdián szerzetes tanúvallomása. Eboli, 1862. május 4. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.

⁶³ Hamar Sándor tizedes vallomása. Eboli, 1862. május 4. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.

⁶⁴ Zsolnay Gyula jelentése. Eboli, 1862. május 4. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.

⁶⁵ Sant’Arcangelo polgármestere a potenzai prefektusnak. Sant’Arcangelo, 1862. február 13. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.; A basilicatai megyei prefektúra a potenzai hadosztályparancsnokságnak. Potenza, 1862. február 18. és március 1. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.

⁶⁶ Melfi alprefektusa Melfi város katonai parancsnokának. Melfi, 1862. május 15. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.

Funk József közvadászt azért tartóztatták le, mert Pagani településen egy polgárral szemben erőszakoskodott és a vád szerint gyilkosságot kísérelt meg.⁶⁷

Eleinte a *brigantaggio* elleni bevetések javítottak a fegyelmen, és a veszteségek is jelentéktelennek tűntek. 1861. október elején Ihász még bizakodóan számolt be a légio helyzetéről: „Sok szerencsénk van, barátom, már majdnem négy havi folytonos ütközés és strapatio után nem veszítettünk el egy embert sem – egy megsebesült, de lovat kettőt a huszároktól agyonlőttek. A kórházban is mindenestől öt embert vesztettem, ez biz Isten nem sok ezerezen fölülű csapatból s ily borzasztó hőségben, mint itt van.”⁶⁸

Néhány héttel később azonban már arról volt kénytelen beszámolni, hogy „a hoszas és fárasztó rabló vadászatok katonáinkat nagyon kicsigázzák”.⁶⁹ „De sokat harcolunk ebben az Istentől elvetemedett púpos hátú országban”⁷⁰ – panaszkodott máskor Ihász, majd így folytatta: „Ejh, pedig de nehéz szolgálat, arról a forróságról, kedves barátom, ideád sincsen, aminő itt van. Azt[án] a szegény síkságról idejött magyarokat ezen forróságban a legmeredekebb sziklákra, mint annyi zergevadászatot küldik a rablók után. Köszönöm én az ily mulatságot, angyaloknak kell lenni és belé nem unni. Alighogy felruháztam a Légiót, az ily expedíciók hamar újra rongyossá teszik. Istenem, csak jönne már az a másik parancs, örökké megtagadnám, hogy nápolyi birodalomban katonáskodtam.”⁷¹

Szűcs János őrnagy is egészen sötét képet festett a légionáriusok állapotáról: „A kiállott fáradalmak a téli csatározások okozta kimerültség következtében többen egészségi szempontból tönkre lettek téve;⁷² – a szokatlan és rendkívüli fáradalmak, kitéve a téli éghajlat változó időjárataának, a legerősebbeket is megingaták, a gyöngébbek közül sokat a sírba, még többet a sírszélére vezettek. A rablók golyója nem adott áldozatot a halálnak, annál nagyobb lett azoknak száma, kik összeroncsolt testtel roskadtan hajták fejüket az idegen földben szunyadandók, és a kórházak részvétlen párnáira.”⁷³

A már amúgy is megpróbáltatásokkal teli életük tehát 1861–1862 fordulóján, a hidegebb időjárás beköszöntével további nehézségeket hozott. Elsősorban a terep jellege miatt a légiosok ruházata elhasználódott, elrongyolódott, a betegek száma nőtt, orvosi

⁶⁷ Naplókivonat. Nocera, 1862. április 13. – május 14. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-393/b.

⁶⁸ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok II. 137. Közli *Tanárky* 1961. 395. o.

⁶⁹ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. október 20. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Bóhm* 1957. 321. o.

⁷⁰ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. augusztus 14. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Bóhm* 1957. 317. o.

⁷¹ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. augusztus 5. MNL OL Tanárky-iratok II. 125. Közli *Tanárky* 1961. 390–391. o.

⁷² Gelich János századparancsnok például 1862. január 20-án Ripacandidában két számvevő altiszt veteránok közé való felvételét kezdeményezte, mivel a *brigantaggio* elleni, Basilicata területén folytatott harcok során a katonai szolgálatra alkalmatlanná váltak. AUSSME Studi particolari, Cartella 211.

⁷³ *Szűcs* 28–29. o.

ellátásuk az eldugott kis falvakban nem volt megoldott.⁷⁴ „Mennyire megy az olasz katonai hatóságok gondoskodása irányunkban – olvasható a panasz a légió 1862. április 15-ei naplóbejegyzésében –, tapasztalhatja az, ki a laktanya szobáiba betekint, hol az emberek századonként feküsznek a szalmán és hegyes köveken, nem lévén vagy nem akarván ágyat adni. S e csapatok[,] e kicsigázott emberi vázak mindjáján az olasz ügyért harcolnak s többet tevének mind erkölcsileg[,] mind anyagilag[,] mint szerencsésebb olasz harcztársaik. Ha a főparancsnokság ruhákért folyamodik[,] hideg közönyösség és halgatagsággal találkozik, nem ritkán szemrehányást arat, de ha a rablók merészebben ütik fel fejeiket, akkor a sürgető, hízelgő bók iratok nem késnek; s e félreismert, méltatlanul elhanyagolt Légió, büszke lévén hírére[,] feledi a nélkülözést, s csak egyet lát maga előtt, az ellenséget, melyet elérhet, tönkre tesz... legyen az tízszerre erősebb száma.”⁷⁵

1862 márciusában Ihász így panaszkodott Kossuthnak: „Csapatom belé unt és fáradt testestül lelkestül, s ha mi elébb elnem visznek innént bennünk, biz Isten nagyon meggyül a bajunk, már is mindennap mutatkoznak a meglegedetlenség jelei, s kezdenek zugolódni, s további biztatások és hitegetéseknek nem igen akarnak hitelt adni.”⁷⁶

A helyzet azonban semmit sem javult, sőt mind rosszabb lett. Egy hónappal később Ihász már arról volt kénytelen beszámolni Kossuthnak, hogy amitől korábban csak tartani lehetett, az bekövetkezett: „A mindinkább háttérbe szoruló harczias kilátások miatt csalódott kedélyek naponként inkább csüggednek, és az elégedetlenség[,] mely a levert kedélyeket igen könnyen megvesztegeti, s mely eddig csak egyeseknél nyilvánult, már a m. s. sereg soraiban általános lőn, s minden órán hangos kitérősekben egyrésről, az engedelmség fölmondásában és bujtogatásban, s minden nemű fegyelmetlenségben nyilvánul.”⁷⁷

Két hét elteltével már a végtelenül csalódott, elkeseredett és tehetetlen parancsnok szólalt meg: „...nem gyermekjáték, sőt egyike a legnehezebb feladatoknak rendet tartani fel nem esketett, határozottság nélküli, ingadozó urfiak, minduntalan okoskodó táblabírák, s egy jószámú öszeviszaszedett sehonnaiból álló[,] organizatió nélküli testületben...”⁷⁸ A fegyelmezetlenség és az ebből következő elbocsátás, légióból való kizárás 1862 tavaszán szinte mindennaposá vált. „Sover János, Schmidbauer Adolf, Burg Ferencz, Berhinghof Antal, Léva János, Koch János, Bauer János és Tiszt János

⁷⁴ Avenati tábornok a magyar légió parancsnokának. Potenza, 1862. április 7. AUSSME Studi particolari, Cartella 207.

⁷⁵ Napló kivonat. Nocera, 1862. április 13. – május 14. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-393/b.

⁷⁶ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. március 23. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-340.

⁷⁷ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. április 24. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-386.

⁷⁸ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. május 11. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-392.

a Légióból mai nap dandárparancsilag elcsapattak” – olvasható a magyar légió április 25-ei naplóbejegyzésében. Két nappal később azt jegyezték be, hogy „Dumont Gyula tüzér közharcos a Légióból elüzetik”, május 13-án pedig a következőt: „Domokos Frigyes aggregált vadász tiszt alaptalan s alávaló rágalmaid nem tudván bébizonyítani, mint rágalmazó és egység zavaró rangjától megfosztatott s a Légióból eltávolított.”⁷⁹ Hosszan lehetne még idézni a hasonló eseteket.

A fegyelmeztlenségek elkövetésében messze túlréprezentáltak voltak a vadászok, amiről a május 12-ei naplóbejegyzésből értesülünk: „Ha a börtönökbe betekintünk, azok vadászok által tömve, ha valami kihágás, erőszakoskodás, verekedés jelentetik, bizonyos, hogy vadász a hős benne. Jelenben is 19 bebörtönzött közül 16 vadász, nem lévén magyarok, csak zsoldért szolgálván, semmi erkölcsi tekintet nem köti őket ahhoz, hogy közös becsületünket, hitünket kíméljék.”⁸⁰

A kilátástalan helyzet némelyeket egészen kétségbeesett tett elkövetésére vitt rá: szándékosan megcsónkították magukat csak azért, hogy ne kelljen tovább szolgálniuk.⁸¹ Mindezek fényében nem lehetnek meglepőek a létszámadatok, melyek szerint csak 1861 folyamán 84 légionista megszökött, 60-at kizártak, 43-at haditörvényszék ítélt el, 80 elbocsátást nyert, 12-en pedig meghaltak.⁸² „Így állván a körülmények – vont mérleget Szűcs őrnagy –, csak egytől lehetett tartani, s az volt, hogy a rablók ellen detachérozott [kivezényelt] csapatok [...] a végnélküli huzás-vonás miatt már az elkeseredésig elégtelennek levén, parancs nélkül ott hagyandják állomási helyüket.”⁸³

Valóban, ahogy a fenti adatok is mutatják, egyre gyakoribbá váltak a szökések. Még az is előfordult, hogy légiósok a *briganték*hoz szöktek át. Ihász ezredes Tanárky Gyulának 1861 októberében ezt írta: „Csak képzeld, már a zsványoknál is vannak magyarok. Pinelli tábornok a múltkor egy levelet írt hozzám, hogy miképp történt az, hogy az ellenfélnél is vagynak magyarok. Én a dolgot nem tudám mire magyarázni, elővevém az actákat s kikutattam, hogy parancsnokságom óta hány egyén szökött csapatomból. 22-t találtam, de azok mind csehek, schweiziak, és mind ilyféle külföldi labancok, tehát csak egy magyar sem, de később kisült, hogy a rablók is (hogy a helységbelieket s különösen a nemzetörököt ijesztgethessék) alakítottak egy magyar légiót nápolyi hősökből, s hírlelik mindenfelé, hogy magyarjaik vannak, hanem mindhiába, az én magyarjaim előtt a más part magyarjai meg nem állanak.”⁸⁴

⁷⁹ Naplókivonat, Nocera, 1862. április 13. – május 14. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-393/b. Uo.

⁸¹ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. március 23. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-340.

⁸² *Szűcs* 28. o. és *Lukács* 1986. 89–90. o.

⁸³ *Szűcs* 33. o.

⁸⁴ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. október 10. MNL OL Tanárky-iratok II. 137. Közli *Tanárky* 1961. 394–395. o.; Ihász Dániel Türr Istvánnak. Nocera, 1861. november 20. MNL OL Türr-iratok 72.

1862 tavaszán azonban magyar légiósok tényleg a *briganték* közé keveredtek egy időre. Mayerffy Gyula volt osztrák önkéntes főhadnaggyal és társaival történt a „szégyenletes eset”, amelyről a légió naplójának 1862. április 15-ei bejegyzése számol be. „Könnyelműségében és megfélelkezvén magáról” a főhadnagy – Gaál Ferenc, Zöldi József, Fantusz Géza, Berkovszky Sándor, Molnár József, Ronkása Pál és Fogelmann Ede legionáriusokkal – 1862. április 4-én átpártolt a *briganték*hoz, és velük volt a Pagani-hegyekben. Mayerffynak az volt a terve, hogy egy éjjel Nocerában megtámadja a légiót, lefegyverzi volt bajtársait, és ezzel nagy érdemeket szerez magának II. Ferenc királynál. „Miután minden szemtelenséget túlhaladó viseletével nem csak társai, de a tiszti kar s a Légió előtt utálat tárgya lón, s fekete lelke nem bírván a nyilvánosság terén rajongó dicsvágyának ábrándos képeit s túlcsigázott álmait valósítani, alattomos utakon, a becstelenség és árulás ösvényét választá, hogy hiusult reményei fölötti bosszujában a magyar nevet beszennyezze.”⁸⁵

„A vad brigantik azonban nem tűrhették M-et, bandavezérnek sem ismerték el, meg is verték, mire ő társaival megfutott és begyalogolt Nápolyba” – írta emlékirataiban Kunfy Adolf.⁸⁶ Az volt a szándékuk, hogy a Pápai Állam területére szöknek, de április 13-án olasz carabinieri segítségével elfogták őket. Bár a magyar légió kérte kiadatásukat, hogy ott folytathassák le az eljárást velük szemben, hosszú ideig tartó vizsgálati fogság után olasz bíróság elé kerültek, mely börtönbüntetésre ítélte őket.⁸⁷

Magyarok átállására valószínűleg nem túl gyakran, de később is akadt még példa. 1866. június közepén egy sorkatonából és csendőrökből álló osztag Pescocostanzóból vonult egy körülbelül 70 fős banda ellen, amely a környező erdőkben tartózkodott. Szuronyrohamra indultak, de csakhamar bekerítés fenyegette őket, ezért visszavonulásra kényszerültek. A parancsnok hadnagy és egy katona megsebesült és fogságba esett. A beszámolók szerint minden bizonnyal megölték volna őket, ha a banda egyik tagjának, aki korábban a magyar légió tagja volt, nem sikerült volna meggyőzni a társait, hogy „a háborús törvények nevében” engedjék szabadon őket.⁸⁸

A „gyászos hírű” magyar légió

A modern olasz történeti irodalom, amennyiben nagy ritkán említést tesz a magyar légió *brigantaggio* elleni harcáról, futólagosan és sommásan, szinte mindig negatív kontextusban teszi ezt. Az nem meglepő, hogy a vállaltan Bourbon-párti szerzőknél

⁸⁵ Naplókivonat. Nocera, 1862. április 13. – május 10. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-393/b.

⁸⁶ Kunfy saját magának tulajdonította a szökevények letartóztatását, bár korabeli beszámoló szerint Vavrek János százados fogta el őket. *Kunfy* 1910. 24–25. o., vö. Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1862. április 19. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-382/a.

⁸⁷ Türr István memorandumuma. Nocera, 1862. május 17. AUSSME Studi particolari, Cartella 207. és *Lukács* 1986. 93–94. o.

⁸⁸ *Canosa* 2001. 177–178. o.

nem magyar katonákról, hanem „Savoia-zsoldosokról”⁸⁹ és „megvadult hiénákról”⁹⁰ olvashatunk, de a „hivatalos” történetírásban is „gyászos hírű”⁹¹ magyar légioról írnak, amely „a kegyetlenségével tűnt ki”⁹² és „lemészárolta a felkelőket”⁹³.

Ennek az alapja – a légio valóban kemény és hatékony fellépésén túl – minden bizonnyal abban keresendő, ahogyan a kortárs Bourbon-párti történetírók, politikusok és a sajtó bemutatták a magyar katonákat. Giacinto De Sivo történész 1868-ban megjelent munkájában így értékelte a magyarok montefalcionei szereplését 1861-ben: „A magyarok, miután a templomban elfogott harminc embert lemészárolták, lelőttek öt személyt. A lakosság által elhagyott föld uraivá váltak, és dühüket azzal vezették le, hogy házról házra járva kegyetlenül fosztogattak és gyújtogattak, és tették mindezt a kormányzó parancsnoksága alatt. Így hát magyarországi pártütők karja gyámolította az *egyhangú népszavazást*; azt kiáltva, hogy *kifelé az idegennel*, idegennel égettették fel az olasz falvakat.”⁹⁴

A *Giornale ufficiale di Napoli* 1861. december 6-án beszámolt a trivignói esetről. A falu 120 lakosa követte a *briganték*at, de két nap elteltével, miután ígéretet kaptak rá, hogy nem esik bántódásuk, feladták magukat, és visszatérhettek házaikba. Néhány nap múlva éjszaka azonban a magyar helyőrség egy része – megszegve az adott szót – mindenfajta ítélet nélkül elfogott és agyonlőtt 40 embert. A római száműzetésben élő II. Ferenc kormányának elnöke, Pietro Calà Ulloa 1862-ben élesen elítélte a végrehajtókat: „És azok, akik megölték őket, ugyanazok a magyarok voltak, akik a montefalcionei mészárlásnál beszennyezték magukat!”⁹⁵ A jezsuiták befolyásos lapja, a *La Civiltà Cattolica* „a hóhér magyarok bandájáról” írt.⁹⁶

A magyar légioról az a kép alakult ki, hogy a piemontiak parancsára elvégzi a „piszkos munkát”. Amint már láttuk, közkézen keringett a pápa és a Bourbon király nevében kiadott kiáltvány, amely azt ajánlotta, hogy a piemonti olasz foglyokat küldjék haza, de a magyar légio kézre került katonáit „húzzák föl az út melletti legmagasabb fára.”⁹⁷

Emlékirataiban Crocco megemlíti egy 1861. november eleji összecsapást a *briganték* és a 62. gyalogezred két százada között a basilicatai Stigliano közelében. A többszörös túlerőben lévő, ezernél is több főt számláló *briganték* bekerítették a két századot, amelynek a parancsnoka, Pellizza százados „szavakkal és példamutatással lelkesítette a bátor piemonti katonákat”. Egy golyó homlokon találta a tisztet, aki azonnal holtan terült el a csatatéren. Ezt látva, a katonái elkeseredett rohammal kitortek az ellenség

⁸⁹ Agnoli 2003. 281. o.

⁹⁰ Spagnuolo 1997. 80. o.

⁹¹ Treppiccione 1998. 110. o.

⁹² Di Fiore 2017. 109. o.

⁹³ Pinto 2013. 76. o.

⁹⁴ De Sivo 1868. II. k. 430. o.

⁹⁵ Ulloa 1862. 37. o.

⁹⁶ *La Civiltà Cattolica*, serie V, vol. 2, 1862. április 26. 372–373. o.

⁹⁷ *Hölgyfutár*, 1861. augusztus 3. 743. o.

gyűrűből. „Amikor a halott százados mellé értem – írja Crocco –, láttam, hogy valaki levágta a fejét. Embereim egy fogságba esett magyar katonát vádoltak, aki azzal a reménnyel tehette mindezt, hogy egy igazi banditára jellemző tettel megmentheti az életét. A bátor Pellizza százados fejét talán az én embereim vágták le, hogy gyilkosának ajándékozzák.”⁹⁸ A gyalázatos tettet tehát minden bizonnyal a *briganték* követték el, de olyan volt a magyarok híre, hogy szinte gondolkodás nélkül egy magyar hadifogolynak tulajdonították azt.

Hasonló dinamikájú az aulettai mézszárlás esete is. A Salerno közelében fekvő, 3000 lakosú Aulettában 1861. július 28-án tört ki a felkelés. A közeli lontranói erdőből Bourbon-párti *briganték* vonultak be a faluba a helyiek lelkes éljenzése közepette, akik Ferenc király és Szófia királyné képe körül táncoltak és énekeltek. A néhány helyi liberális Pertosába és Caggianóba menekült, hogy fegyveres segítséget kérjen. Senki sem mozdult azonban, csak a pertosai Peppino Oliva közeledett néhány társával Auletta felé, de csakhamar vissza is fordult. Július 30-án hajnalban aztán egy Nápolyból érkező zászlóalj – De Sivo szerint magyar légionisták – és a mozgó nemzetőrség egy osztaga körbevette a falut. A *briganték* a túlerő láttán fegyverrel utat nyitottak maguknak, és elmenekültek. Az ostromlók nem üldözték őket, hanem bevonultak a fegyvertelen faluba és az utcákon mindenkire lőttek. A jómódúak házait kifosztották, majd felgyújtották. Elsők között volt a Pucciarelli fivérek háza: Giuseppét azonnal meggyilkolták, Giovanninak viszont sikerült elmenekülnie, őt később két év börtönre ítélték. Miután több házat is kiraboltak, Amato esperest – három másik pappal együtt – elhurcolták otthonából. A templom előtt térdre ereszkedve várták sorsuk további alakulását. Amikor az egyik hetvenéves pap már nem bírt térdelni és felállt, egy őrmester a puskájával betörte a koponyáját. Hogy nevetségessé tegyék őket, végighurcolták a papokat a település utcáin, másokat is kényszerítettek melléjük, majd mindannyiukat a Campitelli téren térdeltették, miközben ütlegették őket. Sokak könyörgésére, különösen az esperes sógornőjének kérésére, aki kisgyermekével az ölében követte a szenvedőket, a százados végül megkegyelmezett nekik. A szabadon bocsátottak között volt Vittorio Amorosi, aki éppen hazafelé sietett a családját megvigasztalni, amikor más katonák elfogták, egy templomba zárták, ahol aztán másokkal együtt lemészárolták. A „felszabadítók” összesen 45 embert gyilkoltak meg, továbbá mintegy százat letartóztattak, akiket szitkok és ütlegetés közepette Salernóba hurcoltak, ahol börtön várt rájuk.⁹⁹ Az olasz történész vagy pontatlan információk alapján dolgozott, vagy erősen csúsztatott az események megörökítése során. Ihász Dánielnek az eset után egy héttel készített beszámolójából ugyanis pontosabb időrend bontakozik ki: „Aulettóban nagy mézszárlás történt[,] több [mint] 120-at lekonzoltak, köztük több ártatlant is, de ottan

⁹⁸ Crocco 1964. 78. o.

⁹⁹ De Sivo 1868. II. k. 440. o. és Barra 1985. 106. o.

a magyar Légió nem vett részt, csak másnap érkezett oda, a minék nagyon örvendek, hadd ne szenyelődjék a magyar fegyver gyáva pizok nép vérével.”¹⁰⁰

Maga a légió parancsnoka, Ihász Dániel ezredes a magánlevelezése során több alkalommal is kijelentette, hogy „a Légió hatalmas ijesztő szer a zavarosban halászó uraknak, s nem képzelted a félelmet s jobban mondvá a rettegést, melyet ittlétünk okoz.”¹⁰¹ Rényi György tömören fogalmazott: „Félnek tőlünk, mint a tűztől!”¹⁰² Még csak néhány hét telt el a *briganték* üldözésének megkezdése óta, de Ihász már arról számolt be, hogy „nevünk itt a volt Nápolyi tartományban rémittő, már nem is hívnak másképp bennünket[,] mint »mangia bambini« (gyerek evőknek) s engem pedig uton-utfélen a gyermekevők parancsnokának, s ujjal mutogatnak reám...”¹⁰³

Tudva levő, hogy gerillaháború zajlott: vérontás, kínzás, felnegyelt testek és levágott fejek – kegyetlenség mindkét oldalról. Bizonyított, hogy a magyar légió sem volt kivétel. Ihász, egy Nemeskéri Kis Miklósnak írt levelében mentegette beosztottait: „Sokat öltünk, gyilkoltunk már és a prédállás, fertőztetés is megvolt engedve, de hidd el[,] magyarjaink igen nemessen minden várakozásomon föllül viselték magokat, ők ártatlan[t] nem öltek[,] mint tették a Piemonsiak, s valójában olly humánusan viseltük magunkat[,] a mi csak is magyar karaktertől várható.”¹⁰⁴ Azt elismerte, amikor a magyarok ténylegesen részt vettek a mézszárlásban: „Montefalcioni és Montemilotténál ott szükség törvényt rontott.”¹⁰⁵ Ugyanakkor a rettenetes kegyetlenség nem a magyarok számlájára volt írható, ahogy az alábbi sorok is bizonyítják: „A minő kegyetlenséget itten olasz olasz irányában elkövet[,] arról magyarhonban Oláh, Rác vagy Szerbnek soha fogalma sem volt. A legszebb uri hölgyeket előbb gyalázatosan megfertőztetve, s aztán szalonnába burkolva lassu tűznél a legnagyobb élvezettel sütik, – 9–10 éves gyermekeknek térdkalácsokat kimetéllik, s aztán kezekbe egy Mária képet adnak s letérdepeltetik, s úgy kinezik agyon. Egész családtagokat egyenkint szalmába kötözve a többi szemeláttára megpörzsölik[,] a másokat a többiek szemeláttára izenként aprítgatnak, s várni[,] míg a sor rájuk jő. [...] Borzasztó[,] ha az ember meggondolja, egy nyelv[,] egy vallás s még is ilyesmik történnek...”¹⁰⁶

¹⁰⁰ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 6. MNL OL Kossuth gyűjtemény II. S. 2.-210/a.

¹⁰¹ Ihász Dániel Tanárky Gyulának. Nocera, 1861. június 22. MNL OL Tanárky-iratok II. 113. Közli *Tanárky* 1961. 386. o. Lásd még Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. június 20. körül. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 932. o.

¹⁰² Rényi György Dunyov Istvánnak. Nocera, 1861. július 12. MNL OL Dunyov-iratok. R24-1. No. 112.

¹⁰³ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934. o. Lásd még Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. augusztus 14. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Bóhm* 1957. 319. o.

¹⁰⁴ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. augusztus 14. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Bóhm* 1957. 318. o.

¹⁰⁵ Ihász Dániel Kossuth Lajosnak. Nocera, 1861. augusztus 6. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-210/a.

¹⁰⁶ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934–935. o.

Ezzel szemben a magyar katonák valóban humánusan viselték magukat, mint Ihász is feljegyezte: „A Montefalcioni ütközetnél egy a legszebb Olasz Urinó (17 éves) örülten futott előrohanó katonáim karjai közé[,] s rimázkodott hogy öljék meg, minekutánna mindent[,] ami előtte szent[,] a Pápa bérenczei által elvesz[t]ett. A magyar katoná szive megesett s a gyilkolás helett vigaszt nyújtott. Elsorolhatatlan az ilyesek száma, s borzadok[,] ha rá gondolok.”¹⁰⁷

Balázs Gábor számvevő őrmester a montefalcionei „csata” kapcsán jegyezte fel, hogy „a velünk jött polgári kormányzó (Gubernator) ekkor parancsot adott ki, hogy raboljuk ki a falut, de mi természetesen pirulva fordultunk el, s legfőllebb is csak pár nemzetőr engedelmeskedett e szomorú parancsoknak”.¹⁰⁸ Ugyancsak Balázs Gábor leírásából ismerünk egy hasonló esetet: „Egy sziklavárat rohantunk meg, Monte Miletot, de ellenség helyett kétségbeesett nőcsoporttal találkoztunk, kik zilált hajjal, földultan, nemével az örülségnek jöttek előnkbe, nem tudván, az alig ezelőtt órával távozott ellenség egy másik csapatja, vagy pedig mentőik vagyunk-e? A hogy aztán a valót megtudták, térdre borultak előnkbe, imát rebegtek, azután elvezettek kirabolt házaikba, megmutatták a még az utcákon heverő leölt rokonaik hulláit, szaggatott hangokban mondták el gyalázatos módoni bántalmazásukat, és végül kezeiket tördelve kérdezték, mit adjanak ennünk, mikor nekik semmiök sincs! Mi rögtön eledelt hozzattunk egy más faluból s a – fájdalom – szűk adalékot minden katonára sietve osztotta meg az éhezőkkel. Másnap, midőn kivonultunk, zöld ágakkal kezeikben, könyezve kísérték a határig bennünket s lelkesedve kiáltozták: Eviva ungheresse.”¹⁰⁹

La Pia település piacterén a nemzetőrök, elrettentő példaként, hat foglyot föbe lőttek. Egyik közülük az ítélet végrehajtása előtt vizet kért, de a nemzetőr nem teljesítette a kérést. Ekkor egy magyar katonára odanyújtotta neki a kulacsát. A lövés pillanatában a *brigante* a katonára nézett[,] és ez volt az utolsó szava: „Eviva Ungheria!”¹¹⁰

Ez utóbbi, már-már hihetetlennek tűnő történet arra legalábbis rámutat, hogy a magyar katonák megítélése nem lehetett egyöntetűen negatív. Az Ihász leveléből megismert jelzőre visszaulva: „nem is hívnak másképpen bennünket[,] mint mangia bambini (gyerek evőknek) – pedig biz Isten nem passol reánk. Hanem máskülömben a becsületesebb része szeret bennünket.”¹¹¹

A magyar légió dél-itáliai szerepvállalásának kérdéséhez tehát csak komplex módon lehet közelíteni, mert maga a helyzet is rendkívül összetett volt. Szinte lehetetlen volt különbséget tenni a megrögzött bűnözők és a becsületes szándékú, de elkeseredett parasztok között. „Ha szigorúan vennők, kevés kivétellel minden pap és földműves

¹⁰⁷ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934–935. o.

¹⁰⁸ *Hölgyfutár*, 1861. augusztus 3. 743. o.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Ihász Dániel Nemeskéri Kis Miklósnak. Nocera, 1861. augusztus 14. HL Nemeskéri Kiss-család iratai. Közli *Kun – Böhm* 1957. 319. o.

rabló, kapójával a földet túrja s a bokorban mellette nyukszik fegyvere, melyet a legelső magán sétáló katonára vagy kocsira ki sűt.”¹¹² Ezt a bonyolult helyzetet Ihász lényegre törően foglalta össze: „Mi nem teszünk mást[,] mint kötelességünket, – hogy papok is ráfutnak szuronyainkra[,] már azt annyira válogatni nem lehet.”¹¹³

Összegzés

Az olaszországi magyar légió történetét végigkísérték a fegyelmezési problémák, két alkalommal a légió felosztatására és újjászervezésére is sor került emiatt: 1861 tavaszán és 1862 nyarán. Kezdetben a tisztek aránytalanul magas létszámából, valamint a hiábavaló várakozásból adódó fásultság, az egyhangú garnizonélet okoztak gondokat. A *brigantaggio* elleni alkalmazás eleinte javított a fegyelmi állapotokon, legalábbis véget vetett a tétlenségnek. Jóllehet, a magyarok derekasan helyálltak, az eredetileg a hazájuk szabadságáért harcolni akaró katonák azonban méltatlannak ítélték a feladatot, amelyet ráadásul mostoha körülmények között kellett teljesíteniük. Elszakadt ruházatuk helyett újat nem kaptak, gyakori betegségek tizedelték soraikat. Az elégedetlenség egyre gyakrabban újabb, még a korábbiaknál is súlyosabb, nem ritkán a szolgálat-megtagadásig fajuló fegyelmeztelenséget szült a légionisták soraiban.

A tulajdonképpeni olaszországi polgárháborúba akarata ellenére belesodródó magyar légió megítélése – nem meglepő módon – kettősséget mutat. Egyik oldalról a hatóságok és a lakosság egy része megmentőként üdvözölte, dicséretekkel és kitüntetésekkel halmozta el őket kivételesen bátor és hatékony fellépésükért, másik oldalról a *brigantékkal* és a Bourbonokkal szimpatizálók a kegyetlen elnyomást alkalmazó piemonti megszállók végrehajtóit látták – és látják máig – bennük.

RÖVIDÍTÉSEK

AUSSME	Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito, Roma
HL	Hadtörténelmi Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
OSZK KT	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

¹¹² Naplókivonat. Nocera, 1861. augusztus 18. – szeptember 2. MNL OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2.-219.

¹¹³ Ihász Dániel Bodrogi Józsefnének. Nocera, 1861. augusztus 1. Közli *Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. 934–935. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Adorni* 1997. *Adorni, Daniela*: Il brigantaggio. In: Storia d'Italia. Annali 12. La criminalità. A cura di *Luciano Violante*. Torino, 1997. 283–319. o.
- Agnoli* 2003. *Agnoli, Francesco Mario*: Dossier brigantaggio. Viaggio tra i ribelli al borghesismo e alla modernità. Napoli, 2003.
- Barra* 1985. *Barra, Francesco*: Il brigantaggio in Campania. *Archivio Storico per le Province Napolitane*, 1983. (Napoli, 1985) 65–168. o.
- Barra* 1989. *Barra, Francesco*: Il brigantaggio postunitario in Irpinia. In: 1860: L'Irpinia nella crisi dell'unificazione. A cura di *Annaibale Cogliano*. *Quaderni Irpini*, Anno II. N. 2. (Marzo 1989). 93–123. o.
- Beales – Biagini* 2005. *Beales, Derek – Biagini, Eugenio F.*: Il Risorgimento e l'unificazione dell'Italia. Bologna, 2005.
- Bodrogi – Borsi-Kálmán* 1987. *Bodrogi Rezső – Borsi-Kálmán Béla*: Kossuth rendíthetetlen híve: Ihász Dániel. *Századok*, 121. (1987) 5. sz. 923–961. o.
- Braudel* 1996. *Braudel, Fernand*: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. I–III. k. Budapest, 1996.
- Canosa* 2001. *Canosa, Romano*: Storia del brigantaggio in Abruzzo dopo l'Unità (1860–1870). Ortona, 2001.
- Carteny* 2013. *Carteny, Andrea*: La Legione Ungherese contro il Brigantaggio. Vol. I. (1860–61). I documenti dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito. Roma, 2013.
- Cesari* 1920. *Cesari, Cesare*: Il Brigantaggio e l'opera dell'Esercito Italiano dal 1860 al 1870. Roma, 1920.
- Ciconte* 2011. *Ciconte, Enzo*: Banditi e briganti. Rivolta continua dal Cinquecento all'Ottocento. Soveria Mannelli, 2011.
- Ciconte* 2018. *Ciconte, Enzo*: La grande mattanza. Storia della guerra al brigantaggio. Bari–Roma, 2018.
- Crocco* 1964. *Crocco, Carmine*: Come divenni brigante. Autobiografia. A cura di *Mario Proto*. www.brigantaggio.net/brigantaggio/Briganti/Crocco.pdf (A letöltés időpontja: 2019. november 11.)
- Del Zio* 1903. *Del Zio, Basilide*: Il brigante Crocco e la sua Autobiografia. Memorie e documenti. Ristampa anastatica dell'edizione di Melfi. Grieco, 1903. (Facsimile kiadás.) Bologna, 2007.
- De Sivo* 1868. *De Sivo, Giacinto*: Storia delle Due Sicilie dal 1847 al 1861. I–II. k. Trieste, 1868.

- Di Fiore* 2017. *Di Fiore, Gigi*: Briganti! Contro storia della guerra contadina nel Sud dei Gattopardi. Novara, 2017.
- Gašparíková – Putilov – Küllős – Szabó* 2002. *Geroj ili zbojnik? Obraz razbojnika v folklora karpatsko-go regiona. • Heroes or bandits: outlaw traditions in the Carpathian region.* Ed. *Viera Gašparíková – Boris N. Putilov – Küllős Imola – Szabó Piroška*. Budapest, 2002.
- Hobsbawm* 1974. *Hobsbawm, Eric John*: Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században. Budapest, 1974.
- Hobsbawm* 2002. *Hobsbawm, Eric John*: I banditi. Il banditismo sociale in età moderna. Nuova edizione riveduta e ampliata, traduzione italiana. Torino, 2002.
- Kossuth* 1882. *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból. III. k. A remény és a csapások kora, 1860–1862. Budapest, 1882.
- Kun – Böhm* 1957. *Kun József – Böhm Jakab*: Adatok az olaszországi magyar légió történetéhez az 1860–62-es évekből. *Hadtörténelmi Közlemények, Új folyam IV.* (1957) 1–2. sz. 299–329. o.
- Kunfy* 1910. *Kunfy Adolf*: Itáliában a magyar légiónál. Budapest, 1910.
- Lukács* 1971. *Lukács Lajos*: A magyar garibaldisták útja. Marsalától a Porta Pia-ig. Budapest, 1971.
- Lukács* 1986. *Lukács Lajos*: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei, 1860–1867. Budapest, 1986.
- Milza* 2006. *Milza, Pierre*: Storia d’Italia. Dalla preistoria ai giorni nostri. Milano, 2006.
- Molfese* 1966. *Molfese, Franco*: Storia del brigantaggio dopo l’Unità. Milano, 1966.
- Molfese* 1975. *Molfese, Franco*: Il brigantaggio nel Mezzogiorno dopo l’Unità d’Italia. *Archivio Storico per la Calabria e per la Lucania*, 42. (1975) 99–136. o.
- Pete* 2017. *Pete László*: A montefalcionei „csata”, 1861. július 10. *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (2017) 4. sz. 951–970. o.
- Pinto* 2013. *Pinto, Carmine*: Tempo di guerra. Conflitti, patriottismi e tradizioni politiche nel Mezzogiorno d’Italia (1859–1866). *Meridiana*, 76. (2013) 57–84. o.
- Pinto* 2019. *Pinto, Carmine*: La guerra per il Mezzogiorno. Italiani, borbonici e briganti, 1860–1870. Roma–Bari, 2019.
- Spagnuolo* 1997. *Spagnuolo, Edoardo*: La rivolta di Montefalcione. Storia di un’insurrezione popolare durante l’occupazione piemontese. Napoli, 1997.

- Szűcs* *Szűcs János*: Az olaszországi magyar légió története, 1860–1867. OSZK KT. Fol. Hung. 2781.
- Tanárky* 1961. A Kossuth-emigráció szolgálatában. *Tanárky Gyula* naplója (1849–1866). *Timár Lajosné* közreműködésével válogatta, sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta *Koltay-Kastner Jenő*. Budapest, 1961.
- Treppiccione* 1998. *Treppiccione, Riccardo*: Il brigantaggio nei documenti dell'Ufficio Storico (1860–1870). *Studi storico-militari*, 1995. (Roma, 1998) 103–137. o.
- Tuccari* 1985. *Tuccari, Luigi*: Memoria sui principali aspetti tecnico-operativi della lotta al brigantaggio dopo l'Unità (1861–1870). *Archivio Storico per le Province Napolitane*, 1983. (Napoli, 1985) 333–396. o.
- Ulloa* 1862. *Ulloa, Pietro C.*: Delle presenti condizioni del Reame delle Due Sicilie. H. n., 1862.
- Vigevano* 1924. *Vigevano, Attilio*: La Legione Ungherese in Italia (1859–1867). Roma, 1924.

László Pete

THE HUNGARIAN LEGION IN THE FIGHTS AGAINST THE *BRIGANTAGGIO*

(Summary)

Following the political and military unison of the Apennine Peninsula the South – the southern part of Italy –, treated as a conquered and occupied country, reacted with the activation of the *brigantaggio* (brigantage), a form of armed resistance traditionally existing there. This complex phenomenon united all the agents that were paralysed by the transition of power: the ex-soldiers of the Bourbon army, the indebted peasants, the day-labourers left jobless, i.e. social groups on the periphery in general including common criminals in hiding, conscientious objectors, and sometimes priests who left the church. The formative decade of the united Italian state was actually characterized by a series of wars: the fight for Veneto and Rome; a civil war setting northern and southern Italians against each other; southern Italians fighting against other southerners as well as landowners against landless peasants.

In the fights against the *brigantaggio*, members of the Hungarian Legion established originally by Giuseppe Garibaldi in the summer of 1860 in Palermo also took part. The Italian government employed these Hungarian soldiers to maintain public order. The Legion was engaged in such activities in two phases: their first engagement in the provinces of Campania, Basilicata and Puglia lasted from the spring of 1861 to the summer of 1862, their second employment took place in Abruzzo between the autumn of 1865 and the summer of 1866. Adjusting themselves to the guerrilla warfare the Legion executed a number of smaller military actions that required personal bravery, agility, resourcefulness and fatigue tolerance, and depended less on manpower. Although this corps proved to be a very effective weapon against the *brigantaggio*, the Hungari-

an soldiers were not content with their situation. Even though they were successful and did their duty worthily, these soldiers considered their tasks derogatory and the circumstances in which they had to perform them harsh. It is not surprising then that the Hungarian Legion which got involved in the Italian civil war against its will was perceived in a dual way. On the one hand Italian authorities and people welcomed them as their saviours and praised and honoured their exceptional bravery and effectiveness, while on the other hand those sympathizing with the brigands and the House of Bourbon considered – and still consider – them as the cruel oppressors and executors of their occupants from Piedmont.

László Pete

DIE UNGARISCHE LEGION IM KAMPF GEGEN DAS *BRIGANTAGGIO*

(Resümee)

Nach der politischen und militärischen Vereinigung des Apennins reagierte das als erobert und besetzt gehandhabte Süditalien mit der Aktivierung des traditionellen *Brigantaggio*, der bewaffneten Widerstandsbewegung. Es handelte sich um ein komplexes Phänomen, das all jene zusammenbrachte, die durch den Machtwechsel zur Untätigkeit verdammt waren: ehemalige Soldaten der bourbonischen Armee, verschuldete Bauern, arbeitslose Tagelöhner, also Gruppen am Rande der Gesellschaft im Allgemeinen, einschließlich derer, die wegen Gemeinverbrechen untergetaucht waren, diejenigen, die den Militärdienst verweigerten und sogar Priester, die aus der Kirche ausgetreten waren. Das Jahrzehnt, in dem Italien entstand, war von einer Reihe von Kriegen geprägt: Ein Krieg um Venetien und Rom, der sich zum Bürgerkrieg zwischen Norditalienern und Süditalienern entfaltete, dann der Krieg verschiedener Süditaliener untereinander, nämlich der Landbesitzer und der landlosen Bauern.

Die ungarische Legion, die von Giuseppe Garibaldi im Sommer 1860 in Palermo gegründet wurde, nahm aktiv und wirksam am Kampf gegen das *Brigantaggio* teil. Die italienische Regierung setzte die ungarischen Soldaten zur Aufrechterhaltung von Recht und Ordnung ein. Dieser Einsatz der Legion erfolgte in zwei Phasen: zunächst in den Provinzen Kampanien, Basilikata und Apulien zwischen Frühjahr 1861 und Sommer 1862, und dann in der Provinz Abruzzen zwischen Herbst 1865 und Sommer 1866. Dem Guerillakrieg entsprechend wurden eine Reihe kleinerer Operationen durchgeführt, bei denen persönlicher Mut, Schnelligkeit, Einfallsreichtum und Widerstandsfähigkeit gegen Ermüdung wichtiger waren als die Stärke der Armee. Die ungarische Legion erwies sich im Kampf gegen das *Brigantaggio* als sehr effizient, doch trotz ihrer Erfolge waren die ungarischen Soldaten mit ihrer Situation keineswegs zufrieden. Obwohl sie gute Leistungen gezeigt hatten, hielten die Soldaten, die ursprünglich für die Freiheit ihres Landes kämpfen wollten, die Aufgabe für unwürdig, wobei sie diese noch dazu unter rauen Bedingungen erfüllen mussten. Es überrascht nicht, dass die ungarische Legion, die gegen ihren Willen in den eigentlichen Bürgerkrieg in Italien hineingezogen wurde, in zweierlei Hinsicht beurteilt wurde. Einerseits wurden sie von der Obrigkeit und einem Teil der Bevölkerung als Retter gefeiert und mit Lob und Medaillen für ihr außerordentlich mutiges und wirksames Handeln überhäuft. Andererseits sahen und sehen die Sympathisanten der Briganten und der Bourbonen in ihnen bis heute die grausamen Unterdrücker und Vollstrecker der piemontesischen Invasoren.

László Pete

LA LÉGION HONGROISE DANS LES COMBATS CONTRE LE *BRIGANTAGGIO*

(Résumé)

Après l'unification politique et militaire de la péninsule italique, l'Italie du Sud, conquise et occupée, a réagi en activant le traditionnel *brigantaggio*, à savoir un mouvement de résistance armée. Il s'agit d'un phénomène complexe qui a rassemblé tous ceux qui étaient condamnés à l'inaction par le changement de pouvoir : anciens soldats de l'armée des Bourbons, paysans endettés, journaliers sans travail, plus généralement les groupes en marge de la société, y compris des criminels de droit commun en fuite, ceux qui ont refusé de servir dans l'armée et même des prêtres défroqués. La décennie de la naissance de l'Italie fut en fait marquée par une série de guerres : guerres pour la Vénétie et Rome, une guerre civile opposant les Italiens du nord aux Italiens du sud, et également des guerres entre des méridionaux ou encore des guerres entre propriétaires terriens et paysans sans terre.

Créée par Giuseppe Garibaldi à Palerme durant l'été 1860, la légion hongroise a participé activement et avec efficacité aux combats contre le *brigantaggio*. Le gouvernement italien a utilisé les soldats hongrois pour le maintien de l'ordre public. Ce déploiement de la légion s'est déroulé en deux étapes : d'abord dans les provinces de Campanie, Basilicate et Pouilles entre le printemps 1861 et l'été 1862, puis dans la province des Abruzzes entre l'automne 1865 et l'été 1866. Comme dans une guérilla, une série d'actions de moindre importance ont été menées dans lesquelles le courage personnel, la rapidité, l'ingéniosité et la résistance à la fatigue étaient plus importants que l'effectif. La légion hongroise s'est avérée être un outil très efficace dans les combats contre le *brigantaggio*, mais malgré leurs succès, les soldats hongrois n'étaient guère satisfaits de leur situation. Eux qui voulaient à l'origine se battre pour la liberté de leur pays ont jugé la mission indigne. De plus, ils devaient évoluer dans des conditions difficiles. Entraînée contre son gré dans la guerre civile en Italie, la légion hongroise fut diversement appréciée, ce qui n'est pas surprenant. D'un côté, elle a été saluée comme un sauveur par une partie de la population et les autorités qui l'ont couverte d'éloges et de médailles pour ses interventions exceptionnellement courageuses et efficaces, de l'autre, les sympathisants des *brigantes* et des Bourbons l'ont vue, et la voient toujours, comme un cruel oppresseur et un exécutant des occupants piémontais.

Ласло Пете

ВЕНГЕРСКИЙ ЛЕГИОН В БОЯХ ПРОТИВ БРИГАНТАДЖО

(Резюме)

После политического и военного объединения Апеннинского полуострова южная Италия, к которой относились как к завоеванной и оккупированной страной, отреагировала активизацией традиционно существовавшего бригаантаджо **brigantaggio*, то есть движения вооруженного сопротивления. Комплексное явление, которое объединяло всех тех, кто был обречен на бездействие смены власти: бывших солдат армии Бурбонов, задолжавших крестьян, оставшихся без работы поденщиков, то есть в общем группы, оказавшиеся на краю общества, включая скрывающиеся из-за совершённых общеуголовных преступлений, отказавшиеся от военной службы, но даже ушедших со службы священников.

Десятилетие рождения Италии в действительности характеризовался рядом войн: война за Венецию и Рим, гражданская война, которая противопоставила северных итальянцев против южных, и война южан против других южан, землевладельцев против безземельных крестьян.

В боях против *бригантаджо* принимали активное и действенное участие воины Венгерского легиона, который был основан ещё Джузеппем Гарибальди в Палермо летом 1860-ого года, Итальянское правительство использовало венгерских воинов для поддержания общественного порядка. Использование легиона такого характера происходило в двух этапах: впервые с весны 1861-ого года по лето 1862-ой год в провинциях Кампания, Базиликата и Апулия, а затем с осени 1865-ого года по лето 1866-ой год на территории провинции Абруццо. Соответственно партизанской войне они проводили ряд более мелких операций, в которых имело значение не столько количество личного состава, сколько личная храбрость, быстрота, находчивость, способность переносить усталость. Венгерский легион оказался весьма эффективным средством, орудием в борьбе с *бригантаджио*, но, несмотря на успехи, венгерские воины отнюдь не были довольны своим положением. Хотя они и стояли на своем месте, воины, изначально желавшие сражаться за свободу своей страны, считали недостойной задачу, которую им приходилось выполнять в суровых условиях. Неудивительно, что оценка венгерского легиона, вопреки своей воле втянутого в фактическую гражданскую войну в Италии, показывает двойственность. С одной стороны, власти и часть населения приветствовали их как спасителей, осыпая похвалами и наградами за исключительно храбрые и эффективные действия, с другой стороны, симпатизирующие *бригантам* и Бурбонам видели – и видят до сих пор – их как жестоких угнетателей и палачей пьемонтских захватчиков.

Sallay Gergely Pál

„Hadiszalagon,
kardokkal”

Az első világháború hatásai
az osztrák-magyar
kitüntetési rendszerre